

LECTORI SALUTEM

Tisztelt Olvasók!

A jelen számunk *Tanulmány* rovatában szereplő írások témája a homoszexualitás. Azt hiszem, ennek időszerűségét nem szükséges bizonygatnunk senki számára, aki figyelemmel kíséri a külföldi és a hazai politikai életet. Elég, ha a júniusi budapesti Pride-dal kapcsolatos vitákra vagy a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen oktató három pszichológusnak a homoszexuális kapcsolatok melletti kiállására gondolunk (hogy csak közelmúltbeli eseményeket említsünk).

Mint ismeretes, az Amerikai Pszichiátriai Társaság 1973-ban úgy döntött, hogy törli a homoszexualitást a betegségek listájáról. Ez az álláspont a későbbiekben egyre inkább uralkodóvá vált a nyugati világban, olyannyira, hogy ma már kevesen merik ennek ellenkezőjét nyíltan hirdetni. Ám Dr. Tényi Tamás *A homoszexualitás pszichodinamikus háttere* című tanulmányában rámutat: e döntést követően korántsem jött létre teljes konszenzus szakmai körökben arról, hogy a homoszexualitás nem tekinthető mentális zavarnak, és maga az 1973-as határozat is tudományon kívüli okokból, külső nyomásra született. Ennek ellenére a tömegkommunikációban és így a nyugati közvéleményben ma már szinte evidenciaként kezelik ezt az álláspontot, akárcsak azt az állítást, miszerint az azonos nemű párok által nevelt gyerekek semmilyen tekintetben nincsenek hátrányban a hagyományos családokban felnövőkhöz képest. Ez utóbbi kérdésről szól Dr. Szilvay Gergely *Valóban „nincs különbség”?* című írása, amely ugyancsak azt hangsúlyozza, hogy egyrészt az ezzel kapcsolatos konszenzus is csak látszólagos, hiszen hitelt érdemlő kutatási eredmények épp ennek ellenkezőjét tanúsítják, másrészt ezek publikálása nehézségekbe ütközik, mert a szakemberek itt is tudományon kívüli, politikai nyomásnak vannak kitéve. A jelen sorok szerzőjének cikke (*Homoszexualitás, liberalizmus és kapitalizmus*) részben szintén e témával foglalkozik: azt vizsgálja, mi lehet a mélyebb oka annak, hogy korunk nyugati civilizációjában a hagyományos család intézményével és a régi nemi erkölccsel szemben álló konszenzus van kialakulóban, amelynek igazolására az említett módon a tudományt is fel kívánják használni. Emellett azonban arra is rámutatok, hogy e folyamat a benne látszólag érdekelt liberalizmusra is végzetes csapást mérhet.

Fórum rovatunkban a Magyar Bioetikai Társaság 2024. november 8-án tartott konferenciájának Dr. Kuminetz Géza atya, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora által elmondott megnyitó beszédét és az előadások egy részének összefoglalóját közöljük.

TANULMÁNY

TÉNYI TAMÁS¹

A HOMOSZEXUALITÁS PSZICHODINAMIKUS HÁTTERE

1.Bevezetés

Jól ismert és sokat idézett, hogy 1973-ban az Amerikai Pszichiátriai Társaság (APA) azt a döntést hozta – a döntésben résztvevő szakemberek szavazatának csupán 58 százalékos többségével –, hogy a homoszexualitást törlik a pszichiátriai diagnózisok sorából (Szilvay, 2020). Jól dokumentált, hogy semmilyen vizsgálat, felmérés nem készült, amely alapján a döntést tudományosan megalapozottnak lehetett volna/lehetne tartani, a történet mögött egyértelműen a melegmozgalom különböző csoportjainak tevékenysége és érdekérvényesítő aktivizmusa húzódott (Socarides, 1995, 157-182). Néhány évvel az 1973-as nevezetes döntés után, a *Medical Aspects of Human Sexuality* folyóirat felmérést végzett az APA tagjai között, hogy mit is gondolnak a homoszexualitásról. Az eredmények szerint a pszichiáterek 69 százaléka továbbra is mentális zavarnak tekintette a homoszexualitást és nem értett egyet az 1973-as döntéssel (Satinover, 1996, Szilvay, 2020). „A Psychiatric News 1993 szeptemberi számában megjelent közlés szerint, az Amerikai Pszichiátriai Társaság által 125 országban pszichiáterek körében végzett felmérés kimutatta, hogy a pszichiáterek többsége ezekben az országokban a homoszexualitást továbbra is kóros eltérésnek tartja” (Socarides, 1995, 180).

Ahogy Ritter Andrea – áttekintve a homoszexualitással kapcsolatos pszichoanalitikus felfogásokat – 2010-es tanulmánya bevezetőjében megállapítja, „...pácienseink analízise során gyakran súlyos traumatizációt, fejlődésgátlást, patológiás szelfet feltételezünk, melynek orvoslása pszichoanalitikus terápiával lehetséges.” (Ritter, 2010, 70). Hasonlóan ehhez, Joseph Nicolosi 2013-ban magyarul megjelent, a „helyreállító” (konverziós, reparatív, reintegratív) terápia lehetőségeiről szóló könyvéhez (Nicolosi, 2013) kapcsolódva Buda Béla is kijelentette: „sok még a kérdőjel, de az biztos, hogy a pszichoszexuális fejlődés során történik valami. Én például még olyan homoszexuális férfit nem láttam, akinél – és ezt szinte bűn leírni – ne lett volna túl szoros anyai kötés, és ne alakult volna ki komoly, nőikkel szembeni főbia. Sokuknak pedig nem volt a szűkebb vagy tágabb családban apamintája.” (idézi Szilvay, 2020, 139).

A továbbiakban áttekintem a homoszexualitás pszichodinamikus hátterével

¹Prof. Dr. Tényi Tamás orvos, pszichiáter, pszichoterapeuta, egyetemi tanár, klinikaigazgató (Pécsi Tudományegyetem, Klinikai Központ, Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika, Pécs)

kapcsolatos azon legfontosabb klinikai és elméleti vonatkozásokat, amelyek körvonalazzák a homoszexuális patológia legfontosabb momentumait².

2.A pszichoszexuális fejlődés elakadásairól

2.1.Freud négy hipotézise a homoszexualitás kialakulásával kapcsolatosan

Az *első hipotézis* lényege – ahogy azt a *Három értekezés a szexualitásról* (Freud, 1905/2022) című könyvének egy lábjegyzetében összefoglalja – hogy

a későbbi invertáltak gyermekségük első éveiben a nőhöz(többnyire az anyához) való rögzítettség igen intenzív, bár hamar múltó időszakán mennek keresztül, ennek leküzdése után azonosítják magukat a nővel, és önmagukat teszik meg nemiségük tárgyává, vagyis – narcizmusból kiindulva – a saját személyükhöz hasonló férfiakat keresnek fel, s ezeket olyképp szeretik, ahogy őket szerette az anyjuk. (Freud,1905/2022, 149-150).

A *második hipotézis* – amelyet a *Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke* (Freud,1910/1982) című esszéjében dolgoz ki – hangsúlyozza a gyermek erős fixációját az anyához, annak túlzott gyengédsége és az erős apai alak hiánya mellett (Lingiardi és Capozzi, 2004). Freud itt úgy érvel, hogy a kasztrációs félelem az anya felé irányuló szeretet elfojtásához vezet, s ami az ellentétbe fordítás mentén undorrá alakul. A férfi homoszexuális tudatosan elveti a nők felé irányuló érdeklődést, s olyan szerelmi tárgyat keres, amely képes kielégíteni a tudattalan vágyat egy pénisszel rendelkező nő iránt (Lingiardi és Capozzi,2004).³

Freud *harmadik hipotézise* az Ödipusz-komplexus szerepére irányul (Freud, 1920/1998). Freud a női homoszexualitás pszichogenezisének tanulmányozva állapította meg, hogy a normálisan zajló Ödipusz-komplexus középső időszakában, a fiatal lány aki gyermeket szeretne apjától, kiábrándulást él át akkor, amikor az anyja ismét terhes lesz. Ezen a ponton Freud megfigyelése szerint a később homoszexuális lány elfordul az apától és saját femininitásától és azonosul a férfival. Ebben a típusában a

²Utalnom kell rá, hogy léteznek olyan pszichoanalitikus elméletek is, amelyek elfogadják azt az álláspontot, hogy a homoszexualitás a szexuális fejlődés egy természetes variánsa (Lingiardi és Capozzi, 2004). Ezen szerzők az egészséges, konstitucionális homoszexualitás létezését tételezik. Az ezen elméletekhez tartozó legjelentősebb teoretikusok között Richard Isay, Ralph Roughton, Jack Drescher és Stephen Mitchell említendő. Isay (1989) szerint a homoszexualitás konstitucionális és ezen személyekre egy specifikus ödipális konstelláció jellemző (szerelmi fantáziák az apa és nem az anya irányában). Mivel dolgozatom a homoszexualitás mögött húzódó patológiás momentumok ismertetését tűzi ki célul, a természetes homoszexualitást tételező teóriákat ebben az írásban részletesen nem tárgyalom.

³„Valamennyi homoszexuális férfinél a gyermekkor legkorábbi, az egyéntől később elfelejtett korszakából igen intenzív erotikus kötődés derült ki egy női személyhez, rendszerint az anyához, amit magának az anyának túlzott gyöngédsége idézett elő vagy könnyített meg, továbbá támogatott az apa visszahúzódása a gyermek életéből...Az anya iránti szerelem nem képes a további tudatos fejlődéssel együthaladni, elfojtás alá kerül. A fiú elfojtja anyja iránti szerelmét, miközben önmagát annak helyére állítja, az anyjával azonosul és saját személyét választja példaképnek, szerelme új tárgyául önmagához hasonlót keres. Homoszexuálissá vált; valójában az autoerotizmusba csúszott vissza, mivel a fiúk, akiket a serdülő most szeret, csupán helyettesítői és megújításai saját gyermeki személyének, akiket úgy szeret, ahogy az anya őt mint gyermeket szeretete...Azt mondjuk: szerelmi választása *narcisztikus*,...” (Freud, 1910/1982, 288-289., kiem. az eredetiben)

homoszexualitásnak a végleges szexuális orientáció a pubertás végén alakul ki (Lingiardi és Capozzi, 2004). Az ellenkező nemű szülővel való azonosulást, amely az azonos nemű szülővel való identifikáció helyett jelenik meg, „negatív Ödipusz-komplexusnak” is nevezi a pszichoanalitikus szakirodalom (Friedman és Downey, 1998, Lingiardi és Capozzi, 2004, Dean és Lane, 2010).

A *negyedik pszichodinamikus hipotézis* keretében Freud (1922) a testvérek közötti féltékenységet és ellenségességet állítja középpontba. Az elfojtás és a reakcióképzés következtében a riválisok homoszexuális szerelmi tárgyakká válnak, ellentétesen azzal, ahogy a paranoid tünetképzés keretében a szeretett személy üldözővé válik. A homoszexualitás ezen típusa a pszichoszexuális fejlődés későbbi szakaszához kapcsolható.

Freud elméletei és a későbbi pszichoanalitikus klinikai elméletek kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a pszichoanalízis megalapítója pszichoszexuális fejlődéstudományában hangsúlyozta az „eredendően biszexuális természetű ösztönkésztetések” (Rutkin, 2010) kórnemző szerepét, amelyek az Ödipusz-komplexus sikertelen megoldása következtében nem kerülnek elfojtás alá⁴. Az is ismert, hogy Freud – a pszichogenetikus komponensek mellett – hangsúlyozta a biológiai és konstitucionális faktorok szerepét is a homoszexualitás kialakulásában (Lingiardi és Capozzi, 2004).

2.2.A Freud utáni pszichoszexuális elméletek és egyéb klinikai ismeretek

A pszichoanalitikus tapasztalatok szaporodásával a homoszexualitás pszichodinamikus felfogása a szisztematikus kategorizálás irányába fordult, s a jelenség 1968-ban – a DSM-II-ben – a perverziók között kapott helyett (Friedman és Downey, 1998). Egyre több klinikai evidencia igazolta a homoszexualitás patológikus szemléletének érvényességét (Rado, 1940, Bergeret, 2002, Eszenyi és Zahuczky, 2008, Lingiardi és Capozzi, 2004, Nicolosi és Nicolosi, 2016, Socarides, 1995, Newbigin, 2013). A klinikai ismeretek alapján a preödipális, orális szakasz jelentőségét egyre több tényező igazolta a homoszexuális betegek esetében (mazochizmus, agresszivitás, patológiás felettes-én), a konstitucionális faktorok és a pregenitális biszexualitás szerepét viszont egyre kevesebb bizonyíték támogatta (Lingiardi és Capozzi, 2004).

Freud legjelentősebb magyar tanítványa – a budapesti pszichoanalitikus iskola megalapítója – Ferenczi Sándor, munkássága során számos helyen számolt be a homoszexuális patológiák jellemzőiről (Buda, 1976, Harmat, 1994, Eszenyi és

⁴Sigmund Freud homoszexualitással kapcsolatos klinikai tapasztalatai kapcsán említeni szükséges a híres *Farkasember* esetet is, ahol Freud meglátása szerint a beteg az apával való nárcisztikus azonosulás után, s egy a nővér általi csábítást követően, a fallikus, maskulin, aktív személyiségsszerveződésből egy passzív, feminin szerveződésbe váltott, párhuzamosan az anális szakaszhoz történő regresszióval. Ennek kapcsán az apa helyett, hogy az azonosulás tárgya lett volna, szeretettárggyá vált, a beteg nem olyan szeretett volna lenni mint az apja, hanem vágyott arra, hogy az apa szeresse. A kórtörténet fontos momentumja az anyával való azonosulás is, amely a beteg maskulinitásának feladását eredményezte (Freud, 1918/1998, Lingiardi és Capozzi, 2004).

Zahuczky, 2008). Először 1902-ben ír róla, majd életműve során több helyen számol be fontos megfigyelésekről. Érdekesség, hogy „Paul Federn szerint Ferenczi legnagyobb elméleti teljesítménye a homoszexualitás elemzése volt” (Eszenyi és Zahuczky, 2008, 99). 1911. szeptember 20-án a weimari pszichoanalitikus kongresszuson Ferenczi a homoszexualitás értelmezéséről tartott előadást, amely munka tanulmány formájában 1914-ben jelent meg *A férfiak homoszexualitása* címmel, majd 1919-ben megjelent az *Ideges tünetek keletkezése és eltűnése és egyéb értekezések a pszichoanalízis köréből* című kötetben is (Ferenczi, 1919). Megfigyelései szerint kétfajta homoszexualitás létezik. A passzív, „szubjektív”, alanyi homoszexuális nőies – Ferenczi szerint itt a nárcizmus dominál – ezen betegek köztes állapotot jelentenek a női és a férfi nem között, ezt a szerző fejlődési anomáliának tekinti (Eszenyi és Zahuczky, 2008). Az aktív, „objektív”, tárgyi homoszexuális férfias megjelenésű, de lelki fejlődésében kényszerneurózisra utaló jegyeket mutat, s „éppen úgy gyógyítható, mint a kényszerneurózis bármelyik szimptomája” (Ferenczi, 1919, 37) ⁵. Ferenczi hangsúlyozza, hogy a saját nemhez való vonzódás tünetként értelmezendő (Eszenyi és Zahuczky, 2008), valamint, hogy a heteroszexualitás „természetes és megalapozott a nemek pszichológiai organizációjában” (Ferenczi, 1919, 38). Buda Béla (1976) és Harmat Pál (1994) is úgy látta, hogy Ferenczi homoszexualitással kapcsolatos patologizáló megfigyelései az újabb ismeretek fényében is érvényesek, Harmat szerint „...érdeme a homoszexualitás etiológiai heterogenitásának, különösen az aktív és a passzív homoerotika különbözőségének hangsúlyozása” (Harmat, 1994, 143).⁶

Az 1931-ben az Egyesült Államokba emigrált Radó Sándor lett az 1940-es években a nagyhírű Columbia Egyetem pszichoanalitikus intézetének az igazgatója. Radó elvetette Freud eredendő biszexualitásra vonatkozó elméletét, nézete szerint minden ember eredendően heteroszexuális, s tudattalan félelmek, gyermekkori szorongások azok, amelyek a heteroszexuális vágyak elfojtásához vezetnek (Rado, 1940). Radó hangsúlyozta a gender-komplementaritást is, amelyből egyértelműen következik a homoszexualitás patológikus természete (Dean és Lane, 2010). Meglátása és követői szerint a „negatív Ödipusz-komplexus” (az ellenkező nemű szülővel való azonosulás) valójában „az anyára irányuló, alapvetőbb, heteroszexuális, proto-ödipális beállítódás elleni, regresszív védekezés” (Dean és Lane, 2010, 16). Radó megfigyelései szerint a homoszexualitás annak a családi közegnek az eredménye, amelyben a gyermeket az a tudattalan szinten megjelenő megerősítés éri, hogy a lányok féljenek a pénisztől mint egy ’destruktív fegyvertől’, míg a fiúk szorongjanak a vaginától mint a kasztráció szimbólumától (Wagner, 2019)⁷. Radó tapasztalatait és nézeteit hosszú ideig minden

⁵Ferenczi megfigyelései szerint, a „szubjektív” homoszexuálisok inkább az idősebb, érettebb férfiakhoz vonzódnak, a nőkkel barátságosak, míg az „objektív” homoszexuális személyek a fiatal, nőies fiúk iránt éreznek inkább vonzalmat, s a nők ellenszenvet, sokszor nem titkolt gyűlöletet ébresztenek bennük (Ferenczi, 1919). Anna Freud az aktív és passzív szerepekre irányuló vágyak konfliktusát látta központiának, amely homoszexuálisok esetében meghatározza az azonosulási mechanizmusokat (Bieber, 1988).

⁶Ferenczi tanítványa, Hermann Imre hívja fel a figyelmet arra, hogy „a homoszexuálisok depressziós állapotukban gyakran kóborolnak”, amely mögött a nagy magyar pszichoanalitikus a megkapaszkodás ösztönkörének érintettségét feltételezi. (Hermann, 1984, 229).

⁷Harry Stack Sullivan megfigyelései szerint, a férfi homoszexuálisok számára a női nemi szerv „kísérteties” („uncanny”) és „bénító” érzéseket kelt, amely homoszexuális irányba fordítja a szexuális vágyakat (Bieber, 1988, 9). Ezt a típusú

amerikai analitikus elfogadta (Ritter, 2010), az amerikai pszichodinamikus pszichiátria sok évtizedig követett nézete volt, hogy mivel a homoszexualitás kóros, gyermekkori szorongások eredménye, az legalábbis az esetek egy részében eredményesen gyógyítható és gyógyítandó (áttekinti Socarides, 1995, 115-155).

A homoszexualitás gyógyítására, megváltoztatására irányuló ún. reparatív, konverziós, reintegratív terápiák erre irányulnak (Bieber, 1962, Socarides, 1978, Spitzer, 2003). Bieber 5 éves follow-up vizsgálata során a kezelt személyek 13 %-a esetében változott homoszexuális magatartásról heteroszexuálisra, míg 13% esetében váltott homoszexuális magatartásról biszexuálisra a szexualitás. Irving Bieber, *Homosexuality: A Psychoanalytic Study of Male Homosexuals* című munkája meghatározó szakirodalma a területnek, ahol a szerző 9 klinikus - homoszexuálisokkal folytatott pszichoanalitikus - munkáját tekinti át egy 10 éves periódust elemezve (Bieber, 1962). A kötet aláhúzza azt a megfigyelést, hogy a férfi homoszexualitás olyan családokban bukkan fel, ahol egy közeli kapcsolatot fenntartó, csábító anya és egy hideg, távolságtartó apa jelenléte azonosítható (Newbiggin, 2013). Bieber (1988) a homoszexuálisok esetében az anya-gyermek kapcsolatot „szorosan-kötődő-intim” („close-binding-intimate” CBI) kapcsolatként írja le. Socarides (1978, pp. 404-406) 45 betege közül 44 % (20 beteg) esetében történt heteroszexuális funkcionálás irányában változás a hosszútávú pszichoanalitikus kezelés hatására. Spitzer 2003-es kutatása szerint – 200 személy interjúja alapján – „egyes erős motivációval rendelkező egyének különböző módszerek segítségével jelentős változást képesek elérni a nemi irányultság több mutatója tekintetében, és jó heteroszexuális működésről számolnak be.” (idézi Nicolosi és Nicolosi, 2016, 160). Houston MacIntosh – washingtoni kutató – 287 pszichoanalitikus 1222 homoszexuális pácienssel folytatott munkájáról számolt be. A közlemény szerint, az analitikusok a betegek 23 %-a esetében számoltak be arról, hogy a pszichoanalitikus kezelés hatására pácienseik heteroszexuálissá váltak, míg 84% esetében volt jelentős – a terápiával összefüggő – előny észlelhető (MacIntosh, 1997)⁸.

A sok évtizedes dinamikus pszichiátriai tapasztalatokat pontosan foglalta össze 1963-ban Karl Menninger – a híres Menninger Clinic alapítója – is, „a homoszexualitás bizonyítéku szolgálat az éretlen szexualitásra, továbbá vagy megakadt fejlődésre, vagy regresszióra... a pszichiáter szemében nincs kétség az efféle viselkedés abnormalitása felől” (idézi Dean és Lane, 2010, 18). Bergler (1959) elkülönítette a perverz homoszexualitást, amely az orális szakaszban elszenvedett problémák következménye és a hamis homoszexualitást (*spurious homosexuality*), amely meg nem oldott ödipális konfliktus konzekvenciája⁹. Bergler megfogalmazása szerint „a homoszexuálisok lényegében kellemetlen emberek, akikre döllyfősség, célt tévesztett agresszió és nyafogás jellemző. Mint minden pszichés mazochista, erősebb személyiség

szorongást a pszichoanalitikus szakirodalom régóta ismeri és a „vagina dentata” fantáziájaként írja le (Bieber, 1988).

⁸A már említett pszichiáterek és pszichoanalitikusok mellett, a homoszexuális betegek sikeres kezeléséről számoltak be továbbá olyan jelentős klinikusok is, mint Edmund Bergler, Gustav Bychowski, Sándor Lorand, Albert Ellis, Lionel Ovesey, Toby Bieber, Harry Gershtman és Samuel Hadden (Socarides, 1995, 150). Érdekes, hogy a Szelf-pszichológia megalapítója, Heinz Kohut – még 1980-ban is – büszkén számolt be egy interjúban arról, hogy sikeresen kezelte egy homoszexuális betegének nemi orientációját (Quinn S., 1980, idézi Herzog, 2015, 36.).

⁹Az orális szakaszban történt rögzülést hangsúlyozta Ernest Jones és Harry Stack Sullivan is (Bieber, 1988).

társaságában szolgalelkűvé válnak, hatalmi pozícióba kerülve kegyetlenek, a gyengébbet gátlástalanul eltapossák.” (idézi Dean és Lane, 2010, 17). Radó tanítványa, Charles Socarides – New York-i pszichoanalitikus és a klinikai pszichiátria professzora – dolgozta ki életművében talán legrészletesebben a homoszexualitás pszichoanalitikus felfogását. Nem véletlen, hogy gazdag klinikai tapasztalataira és kutatásaira alapozva, Socarides élete végéig (2005) élesen tiltakozott az APA 1973-as – politikai motivációk hatására történt és tudományosan nem megalapozott – döntése ellen (Newbigin, 2013).

Socarides több írásában dolgozta ki nézeteit, amelyeket könyveiben (Socarides, 1968, 1978, 1995) összegzett. Tapasztalatai szerint a tudattalan konfliktus feloldását szolgáló homoszexuális mechanizmus az énféjlődés és a libidinális fixáció bármely szintjén létezhet (Ritter, 2010). A homoszexualitás perverzió, eredete gyakran a preödipális fázisokra vezethető vissza (Socarides, 1978). A homoszexualitás kétféle formáját különböztette meg, az ödipális és a preödipális formát. Ezen felül további négy típust is leírt, amelyek részlegesen beletartoznak a fenti kettőbe (Socarides, 1978, Ritter, 2010).

Az ödipális forma: Az ödipális forma a fejlődés fallikus szervezettségi szintjéhez kapcsolható, kasztrációs félelmek és az Ödipusz-komplexus feloldásának kudarca okozza. A homoszexuális aktus célja a függés és a biztonság átélése, egy erősebb partner elcsábítása révén. *Preödipális forma:* komoly nemi vagy szexuális identitászavar van jelen, a férfiban gyenge maszkulin identitás, a nőben elfogadhatatlan női identitás észlelhető. Az anyától való független identitás megteremtésének kudarca észlelhető. Erős és folyamatos szorongás élményének kezelésére folyamatos a szexuális partner keresése, a promiszkuitás, az aktus célja az én túlélése, a szelférzet biztosítása. *Szkizo-homoszexualitás:* homoszexualitás és szkizofrénia együttes előfordulása. *Szituációs forma:* ellenkező nemű partner elérhetetlensége esetén lép fel (ez fordul elő például börtönökben). *Variációs forma:* kultúrától függő, társadalmi normák által elfogadott jelenség (pl. antik Görögország), ide tartozik a biszexualitás is. *Látens forma:* nincs homoszexuális gyakorlat, de a pszichés szerkezet és a tudattalan tartalmak homoszexuális vágyakat igazolnak (Socarides, 1978, Ritter, 2010). Socarides a differenciáláshoz jelentős mértékben felhasználta Kernberg és Kohut munkáit (Ritter, 2010), akik munkásságukban részletesen feltárták a borderline személyiségpatológiák és a nárcisztikus szelfzavarok pszichopatológiáját és pszichodinamikáját. „...ismeretes, Kernberg 1975-ben javasolta az internalizált tárgykapcsolatok patológiájának súlyosság szerinti osztályozását a férfi homoszexuálisok esetében, ami nagyjából Socarides osztályozásának felel meg” (Ritter, 2010, 72)¹⁰. Socarides a női homoszexualitást is tárgyalta, ahol szintén a preödipális fejlődési problémát, a

¹⁰Egy legújabban megjelent metaanalízis szerint – amely 7 tanulmány adatait elemezte – a borderline személyiségzavarral élő betegek esetében szignifikánsan nagyobb valószínűséggel jelenik meg a homoszexuális és a biszexuális orientáció a normál kontroll személyekkel összehasonlítva (Shu és mások, 2024). A patológiás szelf-tárgy viszonyulás figyelhető meg akkor, amikor a homoszexuális férfiak – promiszkuitást mutató, veszélyes szexuális gyakorlatuk során – kényszeresen és leggyakrabban ismeretlen partnerekkel alakítanak ki alkalmi, gyors nemi kapcsolatot (fürdőkben, bárókban, mellékhelyiségekben, mozikban, szexklubokban), ahol a másik személy nem mint szubjektum, hanem mint pusztá test, azaz a szelf bizonytalanságát, fragmentáltságát, a szorongást kompenzálni hivatott „tárgyasított” Másik jelenik meg (Socarides, 1995).

szeparáció-individualizáció, az anyáról való leválás fejlődési fázisainak a megoldatlan konfliktusait emelte ki. Már Freud kiemelte, hogy Helene Deutsch szerint „a homoszexuális nők szerelmi aktusa az anya-gyerek viszonyt idézi fel” (Freud, 1932/1999, 147).

Socarides (1968) összefoglalása szerint a

homoszexuális képtelen volt a korai gyermekkor anya-gyermek egységének meghaladásra az individuáció irányában. Ennek eredménye egy fixáció, az azzal járó regressziós hajlammal a korai anya-gyermek kapcsolat szintjére. Ez az elnyeletéssel kapcsolatos félelmekben, az én-határok elvesztésében és a fragmentáció érzetében nyilvánul meg. (Socarides, 1968, 30, fordította TT)

Joyce McDougall – az innovatív elméleteiről ismert új-zélandi-francia pszichoanalitikusnő – leszbikus betegeinek elemzése során az anya feletti „győzelem” jelentőségét hangsúlyozta, a beteg az anya megbüntetésére törekszik magatartásával (McDougall, 1990). Hasonlóan jelentős komponens szerinte az apa genitalitásának a tagadása is, a leszbikus fantáziái szerint a szexualitáshoz férfira nincs szükség, a férfiakat tudattalanul eliminálják a világból. Joseph Nicolosi (2013) tapasztalatai szerint a prehomoszexuális fiúgyermekek bizonytalan kötődése az anyához, „amelyet az apa rossz bánásmódja, vagy érdektelensége követ, mély érzelemhiány és veszteség érzetét kelti... (így)megteremtődik az alapja egy életre szóló, szégyenen alapuló kapcsolati stílusnak...”(Nicolosi, 2013, 70). Nicolosi (2013) a homoszexualitást a szégyen problémájára adott nárcisztikus megoldásként látja¹¹.

Egyértelmű, hogy ezek az elméletek – ahogy az évezredekig evidencia volt, s csak a XX. század feminista „társadalomjobbítói” által lett megkérdőjelezett – a gender-komplementaritás (férfi és nő egymásnak rendelt a természet által) és a heteronormativitás (a heteroszexualitás tekinthető egészséges szexuális gyakorlatnak, minden más abnormális) alapjain állnak, amely nem zárja ki, hogy ettől eltérő gyakorlatot folytató embertársaink pszichiátriai-pszichoterápiás segítséget és megértést kapjanak.

3.Agresszió – tárgykapcsolatok – pszichózis – homoszexualitás

Elsősorban Melanie Klein és követői hangsúlyozzák az agresszivitás, a nárcizmus és a partner feletti dominancia kérdéskörének jelentőségét a homoszexualitással összefüggésben (Lingiardi és Capozzi, 2004). Posztkleinianusok (Rosenfeld, 1949, Thorner, 1949) szerint a homoszexualitás a korai paranoid szorongások elleni védekezésül szolgál. Klein a tárgykapcsolatokban megjelenő agresszivitás jelentőségét hangsúlyozta (Klein, 1932, Lingiardi és Capozzi, 2004), s a férfi homoszexuális közösülést úgy látta, mint amely szadisztikus ösztönök kielégítését szolgálja, igazolva

¹¹Fontos kiemelni itt, hogy Nicolosi (2013) reparatív terápiás gyakorlata, a legkorszerűbb posztkohutianus szelf-elméletek és terápiás gyakorlatok (Allen Schore, Daniel Stern), valamint az „érzelempözpontú” terápiás programok („affect-focused therapy: AFT”) integrációján alapul.

ezzel a destruktív onnipotenciát. A pozitív kapcsolatiságon túl a homoszexuális kapcsolat Klein szerint nemcsak az apa, de a partner felé megnyilvánuló destruktív ösztönök megjelenését is kielégíti (Lingiardi és Capozzi, 2004). Thorner (1949) a homoszexualitást se nem betegségnek, se nem perverciónak interpretálta, hanem azt neurotikus tünetnek tartotta, amely mögött tudattalan fantáziák húzódnak, ahol a magatartás képviselte védekezés gátolja a stabil pszichikus szerveződés kialakulását.

Nem tartozik szorosan a témánkhoz, de megemlítsre szorul, hogy a látens homoszexualitás – legalábbis az esetek egy részében – kórnemző szerepet játszik a pszichotikus tünetek, azon belül is elsősorban a paranoid szimptomák kialakulásában, amely továbbra is fontos ismerete a pszichodinamikusan orientált pszichiátriának (Gabbard, 2014, 403). Ahogy ismert, az összefüggést már Freud is felvetette és részletesen elemezte az ún. Schreber-eset kapcsán¹². Alaposan tárgyalta a jelenséget Ferenczi Sándor is, *A homoszexualitás szerepe a paranoia pathogenesisében* című 1911-es publikációjában. Ferenczi tanulmánya négy paranoiás esetet ismertet, ahol „a paranoiánál lényegében az addig átszellemített homoszexualitás felelevenedéséről van szó, mely ellen az én a projekció erőszerekezete segítségével védekezik (Ferenczi, 1982, 122). Kiderül a tanulmányból, hogy Freud és Ferenczi már 1908-ban foglalkozott a homoszexualitás és a paranoia összefüggéseivel, ismereteink szerint (Harmat, 1994, Eszenyi és Zahuczky, 2008) a látens homoszexualitás és a paranoia közötti kapcsolat felismerése teljes egészében Ferenczi érdeme. *Az anális zóna izgalma, mint tébolyodottságot kiváltó ok. Adalék a homoszexualitás és a tébolyodottság viszonyának kérdéséhez* című, szintén 1911-es írásában Ferenczi egy újabb esetleírást közöl (Ferenczi, 1982, 193-198).

4. Konklúzió

Tanulmányunk alapján érthetetlen és egyértelműen ideológiai-politikai döntés, hogy – az 1973-as APA döntés szellemében – 1991-ben az amerikai pszichoanalitikus társaság, 2012-ben pedig a brit pszichoanalitikus társaság olyan „álláspont nyilatkozatot” („position statement”) tett közzé, miszerint „nem fogadjuk el, hogy a homoszexuális orientáció az elme vagy a fejlődés zavarának bizonyítéka lenne” (idézi Newbiggin, 2013, 276). Hiába azonban az ideológiai-politikai nyomás, Ritter Andrea pontosan írja le a kurrens gyakorlatot jellemző tényeket: „...amikor nem patológiaként kezelik az analitikusok a szexuális orientációt, korai sérülés következményének tartják, ezzel

¹²Sigmund Freud 1911-ben publikálja Bécsben a „Pszichoanalitikus megjegyzések egy önéletrajzilag leírt paranoia-esethez (Dementia paranoides). Az úgynevezett "Schreber-eset" című tanulmányát (Freud, 1911/1993). A tanulmányban Freud egy neves lipcei jogtudós, bírósági tanácselnök, Daniel Paul Schreber betegségének és kezelésének történetét ismerteti. Schreber negyven éves kora után mutatott változatos pszichotikus tünettant, amely központjában üldöztetési és bizzar vallási téveszmék álltak. A páciens kétszer részesült gyógykezelésben a lipcei pszichiátrián, ahonnan egy évtized elteltével, 1894-ben elbocsátották, majd pár év múlva, 1903-ban leírást adott közre betegségéről. Freud ennek felhasználásával készítette 1911-es írását, amelynek első fejezetében közreadja Schreber kórtörténetét, majd a Schrebert kísértő téveszmék értelmezési alternatíváit ismerteti, kiemelve a paranoiás tünetképzés pszichoanalitikus elméletét. Freud itt hangsúlyozta a projekció és a látens homoszexualitás kórnemző szerepét. Tanulmányában az üldöztetési, az erotomániás és a féltékenységi téveszme kialakulásának pszichoanalitikus elméletét ismerteti (Freud, 1911/1993, 326-328).

tudattalanul betegségként kategorizálva” (Ritter, 2010, 73).

Továbbra is fontosnak tartható tehát a homoszexualitás pszichopatológiájának, a kóros pszichodinamika jellemzőinek megismerése, kutatása és az ismeretek mindennapi pszichoterápiás gyakorlatban történő felhasználása, hisz az ezzel a problémával élő embertársaink csak így kaphatnak – esetleges igényük szerint – adekvát segítséget és kezelést.

Irodalom

Bergeret J. (2002): Homosexuality or homoeroticism? 'Narcissistic erotism'. *International Journal of Psychoanalysis*, 83,351-362.

Bergler E. (1959): *One thousand homosexuals: Conspiracy of silence, or curing and deglamorizing homosexuals?* Pageant Books, Paterson.

Bieber I. (1962): *Homosexuality: A Psychoanalytic Study of Male Homosexuals*. Basic Books, New York.

Bieber I. (1988): *Homosexuality. A psychoanalytic study*. Jason Aronson, Northvale.

Buda B. (1976): Ferenczi Sándor munkássága és életműve a mai tudományos ismeretek fényében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 33,276-292.

Dean T. and Lane C. (2010): Homoszexualitás és pszichoanalízis. *Thalassa*, 21,5-38.

Eszenyi M. és Zahuczky L. (2008): Ferenczi és kortársai a homoszexualitásról. *Thalassa*, 19, 87-100.

Ferenczi S. (1919): *Ideges tünetek keletkezése és eltűnése és egyéb értekezések a pszichoanalízis köréből*. Dick Manó, Budapest.

Ferenczi S. (1982): *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető, Budapest.

Freud S. (1905/2022): *Három értekezés a szexualitásról*. Trubadúr Kiadó, Budapest.

Freud S. (1910/1982): Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke. In Sigmund Freud: *Esszék*, Gondolat, Budapest. 253-325.

Freud S. (1911/1993): Pszichoanalitikus megjegyzések egy önéletrajzilag leírt paranoia-esethez (Dementia paranoides). Az úgynevezett „Schreber-eset”. In *Sigmund Freud művei* II. A Patkányember. Klinikai esettanulmányok. Cserépfalvi Kiadó, Budapest.

Freud S. (1918/1998): Egy kisgyermekkori neurózis története („A Farkasember”). In *Sigmund Freud művei* VII. A Farkasember Klinikai esettanulmányok II. Filum, Debrecen. 75-188.

Freud S. (1920/1998): A női homoszexualitás egy esetének pszichogenezisééről. In

Sigmund Freud művei VII. A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II. *Filum*, Debrecen. 219-249.

Freud S. (1922): Certain neurotic mechanisms in jealousy, paranoia and homosexuality. In Strachey J. (szerk.): *Sigmund Freud Standard Edition*, 18. The Hogarth Press, London.

Freud S. (1932/1999): *Újabb előadások a lélekelemzésről*. Filum, Debrecen.

Friedman R.C. and Downey J.I. (1998): Psychoanalysis and the model of homosexuality as psychopathology: a historical overview. *The American Journal of Psychoanalysis*, 58, 249-270.

Gabbard G.O. (2014): *Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice*. Fifth Edition. American Psychiatric Publishing, Washington DC, London.

Harmat P. (1994): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története 1908-1993*. Bethlen Kiadó, Budapest.

Hermann I. (1984): *Az ember ősi ösztönei*. Magvető, Budapest.

Herzog D. (2015): What happened to psychoanalysis in the wake of the sexual revolution? In Lemma A., Lynch P. (szerk.) *Sexualities. Contemporary Psychoanalytic Perspectives*. Routledge, New York, 19-40.

Isay R.A. (1989): *Being homosexual: Gay men and their development*. Farra, Straus and Giroux, New York.

Klein M. (1932): *The psycho-analysis of children*. The Hogarth Press, London.

Lingiardi V., and Capozzi P. (2004): Psychoanalytic attitudes towards homosexuality: an empirical research. *International Journal of Psychoanalysis*, 85, 137-158.

MacIntosh H. (1997): Factors associated with the outcome of psychoanalysis of homosexual patients. *British Journal of Psychotherapy*, 13, 358-368.

McDougall J. (1990): *Plea for a Measure of Abnormality*. Free Associations Books, London.

Newbigin J. (2013): Psychoanalysis and homosexuality: Keeping the discussion moving. *British Journal of Psychotherapy*, 29, 276-291.

Nicolosi J.J. (2013): *Szégyen és kötődésvesztés*. Harmat, Budapest.

Nicolosi J., Nicolosi L.A. (2016): *A homoszexualitás megelőzése. Útmutató szülőknek*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.

Rado S. (1940): A critical examination of the concept of bisexuality. *Psychosomatic Medicine*, 2, 459-467.

Ritter A. (2010): A homoszexualitás felfogásának változásai a pszichoanalitikus elméletben és terápiában. *Thalassa*, 21, 70-84.

- Rosenfeld H. (1949): Remarks on the relation of male homosexuality to paranoia, paranoid anxiety and narcissism. *International Journal of Psychoanalysis*, 30, 36-47.
- Rutkin R. (2010): Pszichoanalízis melegekkel és leszbikusokkal interperszonális megközelítésben. *Thalassa*, 21, 61-69.
- Satinover J. (1996): *Homosexuality and the Politics of Truth*. Grand Rapids (MI), Baker.
- Shu Y.C.C., Lau K.T., Ho C.S.H. (2024) : Prevalence of homosexual and bisexual orientation in patients with borderline personality disorder and associated factors- a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psychiatry*, doi 103389/fpsyt.2024.1490157
- Socarides C. (1968): *The overt homosexual*. Grune and Stratton, New York.
- Socarides C. (1978): *Homosexuality*. Jason Aronson, New York.
- Socarides C. (1995): *Homosexuality: A freedom too far*. Margrave Books, Phoenix.
- Spitzer R.L. (2003): Can some gay men and lesbians change their sexual orientation? Participants reporting a change from homosexual to heterosexual orientation. *Archives of Sexual Behavior*, 32, 403-417.
- Szilvay G. (2020): *Az azonos neműek házassága: érvek és ellenérvek*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Politikaelméleti Doktori Iskola, Budapest.
- Thorner H. (1949): *Notes on a case of male homosexuality*. International Journal of Psychoanalysis, 30,31-36.
- Wagner T. (2019): *Psychoanalysis and Male Homosexuality*. MSc by Research, Thesis. Middlesex University, London.

HOMOSZEXUALITÁS, LIBERALIZMUS ÉS KAPITALIZMUS

NÉHÁNY KIEGÉSZÍTŐ MEGJEGYZÉS TÉNYI TAMÁS GONDOLATAIHOZ

I. Bevezetés

A mai nyugati világban, mint ismeretes, már nem nagyon illik betegségnek nevezni a homoszexualitást. A közvélemény formálói elvárják, hogy e beállítottságot egyszerűen a lehetséges nemi orientációk egyikeként kezeljük, egyúttal feladva a társadalom hagyományos heteronormativitását mint diszkriminatív szemléletet, amely ellentmond az egyenlőségnek, korunk talán legfontosabb – sokszor a szabadsággal szemben is előnyben részesített – liberális értékének.

Tényi Tamás, aki már korábban is bizonyosságát adta intellektuális tisztességének és bátorságának,² a Magyar Bioetikai Szemle jelen számában közölt tanulmányában rávilágít, hogy nincs teljes szakmai konszenzus a fentieket illetően: szép számmal akadnak tudósok, akik a homoszexualitást a mentális zavarok közé sorolják. Tekintettel az ezzel kapcsolatos, immár a politikától is elválaszthatatlan, heves indulatokat kavarázó viták fontosságára érdemes volna tisztázni, mi is történik akkor, amikor valamit betegségnek nyilvánítunk. Konkrétabban megfogalmazva a kérdést: mit állítunk valójában, amikor mentális zavarnak minősítünk egy bizonyos szexuális orientációt? A továbbiakban tehát először a betegség fogalmáról kívánok szólni, ám ennek kapcsán hamar ki fog derülni, hogy e vizsgálódás nem maradhat meg az orvostudomány keretei között, mert azt, hogy mit tekint kórosnak egy adott civilizáció, az utóbbi által elfogadott értékrend (és ezen keresztül számos további nem biológiai vagy lélektani tényező) nagy mértékben befolyásolhatja, így írásom nagyobb részét társadalomfilozófiai fejtegetések alkotják, amelyek arra a kérdésre keresik a választ, hogyan kell viszonyulnunk a homoszexualitáshoz, ha tartósan fennálló és virágzó társadalmat akarunk. Arra is kitérek azonban, mitől lett mára nagyon nehéz, szinte lehetetlenné, hogy e kérdésről a szemben álló felek tárgyilagosan, a kölcsönös tisztelet jegyében, érveik kifejtésére egyenlő esélyt kapva vitázhassanak, miért vált ehelyett

¹Dr. Turgonyi Zoltán filozófus a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen működő Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont Keresztény Filozófiai Intézetének vezetője, a Magyar Bioetikai Szemle főszerkesztője.

²Gondoljunk mindenekelőtt arra a szerepre, amelyet, még a *Psychiatria Hungarica* főszerkesztőjeként, Szilvay Gergely emlékezetes gender-tanulmányával kapcsolatban játszott! Az uralkodó nézetekkel szembeszegülve kiállt Szilvay (két lektor által közlésre alkalmasnak talált) írásának publikálása mellett, majd, amikor ezt a Magyar Pszichiátriai Társaság vezetése megakadályozta, tiltakozásképpen lemondott főszerkesztői tisztségéről, és a Társaságból is kilépett. A tanulmány végül a mi folyóiratunkban jelent meg. (Szilvay Gergely: A gender-elmélet kritikájának vázlata. *Magyar Bioetikai Szemle*, 2023/1. 4-40.)

történelmi léptékkal mérve meglepően rövid idő alatt az egyik álláspont gyakorlatilag kötelezővé a nyugati világban.

Ez utóbbi fejleményre való tekintettel írásommal egyben a fenti problémáról és általánosságban a mai közbeszédben „gender” néven emlegetett témakörrel folytatandó *valódi* párbeszédet szeretném előmozdítani. Ennek során a mi oldalunk, amelyet most az egyszerűség kedvéért konzervatívnak nevezek, kizárólag ún. „publikus érveket” használhat³ (de persze ugyanezt várjuk a másik oldaltól is). Akár hívó valaki közülünk, akár nem, a kifejezetten vallási jellegű érveléstől tartózkodnia kell; egyszerűbben fogalmazva „Isten zárójelbe teendő”.⁴

Nem állítom, hogy mindabban, amit alább kifejtek, bizonyosan igazam van, de ha ellenfeleim szerint tévedéseket követtem el, szeretném, ha ezekre érvekkel, nem pedig gúnnal, sértegetéssel válaszolnának. Magam is igyekszem a sértéstől és a gúnytól tartózkodni; ha valakit az általam igaznak tartott állításaimmal mégis megbántanék, ez akaratomon kívül történik, és előre elnézést kérek érte, leszögezve ugyanakkor, hogy efféle vitákban nincs helye semmiféle tabunak: az objektív valóság feltárása élet-halál kérdése civilizációnk számára, ezért fontosabb a különböző egyéni és csoportérzékenységek tiszteleténél.

II. A betegség meghatározásának problémája

Lássuk tehát először is a betegség fogalmát! A hétköznapi nyelvben ezt – akárcsak az egészség fogalmát – többnyire úgy emlegetjük, mintha pontosan tudnánk, miről beszélünk. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk, már korántsem ilyen egyszerű a helyzet. Ahogy arra jeles bioetikusunk, Kovács József egy tankönyvként is használatos művében rámutat, *a betegség és az egészség fogalmának „elméleti szintű meghatározása nehéz és még ma sem teljesen megoldott feladat”*.⁵ A használatban lévő definíciókat csoportosítva különbséget tesz a betegség és az egészség *naturalista* és *normativista* definíciói között. Az előbbiek szerint az egészség, ill. a betegség fennállása objektív tény: beteg az a szervezet, amely rosszul alkalmazkodik környezetéhez; a normativista irányzat viszont úgy látja: a „beteg” ill. az „egészséges” minősítés az adott társadalom értékrendjétől függ.⁶ A szerző szerint a tényleges klinikai gyakorlatban leginkább a naturalista egészség-definíció definíció egyik változata érvényesül (miszerint az egészség „a fajtípusos vagy annál jobb szervműködésre való képesség”),⁷ ő maga azonban láthatóan inkább a normativista meghatározások híve. Elsősorban arra mutat rá, hogy a környezet (vagyis a társadalom), amelyhez az emberi

³A publikus érv fogalmáról és használatának indoklásáról lásd: Turgonyi Zoltán: *Természetjogállam*, Kairosz, Budapest, 2021. 13-22, különösen 15. Vö. még: Kis János: Az állam morális semlegességéről, in Ludassy Mária (szerk.): *Morál és politika határán*, ELTE BTK Filozófiai Posztgraduális Központja, Budapest, 1994. 162.

⁴Ennek indoklásáról: Turgonyi, uo.

⁵Dr. Kovács József: *A modern orvosi etika alapjai. Bevezetés a bioetikába*. Medicina, Budapest, 2006. 111. - Az én kiemelésem. - T. Z.

⁶I. m., 111-112. és 124.

⁷I. m., 119.

szervezet alkalmazkodik, maga is emberi alkotás, amely történelmileg változik, és egy-egy korszakon belül is sokféle lehet a helyi körülményektől függően. Így a betegség mint az alkalmazkodásban beálló zavar mibenléte is társadalmanként változhat. A XIX. századi Amerikában pl. betegnek minősítették azt a fekete rabszolgát, aki rendszeresen megszökött a gazdájától. Ezt az állítólagos kórt „drapetománia” néven tartotta számon a korabeli orvostudomány.⁸ Mindebből akár szélsőségesen relativista következtetéseket is le lehetne vonni, elfogadva, hogy minden társadalomban annak saját betegség- és egészség-meghatározása érvényes. Kovács József azonban elkerüli ezt, amikor a következő normativista egészség-definíciót javasolja: „az egészség az a testi és szellemi állapot, amely lehetővé teszi az észszerű társadalmi normákhoz való fájdalom- és szenvedésmentes alkalmazkodást, s az ilyen társadalomban való minél hosszabb és boldogabb életet”.⁹ Kérdés persze, hogy mik az „észszerű társadalmi normák”. Szerzőnknek e problémára is van megoldási javaslata, de ezt maga is csak „valószínűleg” helyesnek tartja, elismerve, hogy e kérdés viták tárgyát képezi, könyvtárnyi irodalma van, és ezért az egészség definíciója végső soron „függ a társadalomtól, az ideológiától”.¹⁰ Úgy gondoljuk, Kovács József fenti gondolatmenetének maga ez a fontos kérdésfelvetés a fő érdeme, függetlenül attól, hogy személy szerint miben látja az észszerű normák tartalmát. E témára a továbbiakban még visszatérünk.

Kovács József kiemelten foglalkozik a pszichiátriai betegségekkel. Ezek tárgyalásakor Jerome Wakefield betegség-definícióját¹¹ követve a „káros diszfunkció” meghatározást alkalmazza a – pszichiátriai és egyéb – zavarokra. Ennek értelmezésekor hangsúlyozza:

A meghatározás mindkét része egyaránt fontos: egyrészt, hogy „diszfunkció” vagyis nem a faj tervei szerint működik egy szervezet. [...] Az a szervezet egészséges, mely úgy épül fel és úgy működik, amilyenre az evolúció „tervezte”. A káros pedig azt jelenti, hogy káros az egyén vagy a társadalom számára.¹²

Megjegyzendő, hogy szerzőnk itt talán valamivel határozottabban hangsúlyozza, hogy a diszfunkciónak a *társadalomra* káros volta esetén is betegségről beszélhetünk, mint maga Wakefield, hiszen az utóbbi – ahogy nézeteinek egyik elemzője rámutat – általában *magát a beteget* tartja a kár elszenvedőjének, bár olykor ingadozik annak megítélésében, kinek a kára szükséges ahhoz, hogy betegségről beszélhessünk.¹³ A jelen sorok szerzője e vonatkozásban Kovács Józseffel ért egyet: hiszen semmi okunk azt gondolni, hogy a valamely diszfunkció által a társadalomnak okozott kár kevésbé számítana, mint az az ártalom, amelyet maga a beteg szenved el.

⁸I. m., 122.

⁹I. m., 125.

¹⁰I. m., 123.

¹¹Vö. pl. J. C. Wakefield: Disorder as Harmful Dysfunction, *Psychological Review*, 1992/2. (99. évf.), 232-247.

¹²Csontos Erika: Kognitív apartheid. Beszélgetés Kovács József bioetikussal. 2000. 2009/12. 37-48.

¹³Rachel Cooper: On Harm. In Luc Faucher – Denis Forest (szerk.): *Defining Mental Disorder: Jerome Wakefield and His Critics*. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge MA, 2021. 547.

A világ pszichiátereinek körében nagy tekintélynek örvendő (Tényi Tamás által is említett) DSM 4.¹⁴ kiadása bizonyos tekintetben Wakefield szemléletére emlékeztető módon határozta meg a mentális zavart. Ez utóbbi e kiadvány szerint

az egyénnél jelentkező olyan klinikailag jelentős viselkedési vagy pszichológiai szindróma vagy minta, mely vagy jelenlegi szenvedéssel (pl. egy kellemetlen tünettel) illetve fogyatékossgal (pl. egy vagy több fontos területen jelentkező működésromlással) jár, vagy szenvedés, halál, fájdalom, fogyatékossg illetve valamilyen szabadság elvesztésének jelentősen megnövekedett valószínűségével.¹⁵

Kovács József úgy látja: Wakefield definíciója (miszerint a betegség káros diszfunkció) tulajdonképpen a most idézett meghatározás lényegének összefoglalása.¹⁶ A DSM-ben olvasható fenti definíciót a magyar bioetikus kitűnőnek tartja,¹⁷ de azért lát benne bizonyos problémákat. Egyebek között rámutat, hogy e meghatározásban több olyan megfogalmazás található,

mely a diagnosztizáló szubjektív értelmezésének tág teret ad. Például mit jelent az, hogy »klinikailag jelentős viselkedési szindróma vagy minta«? Itt elkerülhetetlenül a klinikus saját normái, illetve annak a társadalmi csoportnak a normái, ahová a klinikus tartozik, fogják eldönteni, mit tekint klinikailag jelentősnek. Fontosabb azonban a definícióban szereplő másik megfogalmazás: a szindróma nem lehet egy elvárható válasz valamely eseményre. Mi dönti azonban el, hogy egy eseményre adott reakció elvárható-e vagy sem? Ha a kérdéses reakció ritkán fordul elő, akkor nem elvárható? S mennyire kell ritka legyen? Nyilvánvalóan az adott társadalom normái fognak dönteni ezen kérdések megválaszolásakor, s ezek a válaszok a pszichiátriai diagnózis képében mint objektív tudományos ítéletek fognak megjelenni. A DSM objektívnek látszó betegségdefiníciója és kritériumrendszere sem oldotta meg tehát azt a problémát, hogy a klinikusnak a tünetek megítélésénél valamilyen standardot kell használnia, mely viszont nem vagy csak homályosan definiált, s így komoly tere nyílik a klinikus szubjektív megítélésének, személyes értékei benyomulásának az objektívnek tűnő diagnosztikus folyamatba.¹⁸

A – jelenleg érvényes – DSM-5 publikálása tovább bonyolította a kérdést. Ebben ui. a mentális zavar meghatározása (szemben a DSM-4 által adott definícióval) nem tekinti elengedhetetlen feltételnek, hogy a beteg kárt szenvedjen a diszfunkció következtében. Maga a diszfunkció továbbra is szerepel a meghatározásban, de a kárra a szöveg csak a következőképpen utal: „a mentális zavarok rendszerint [usually] jelentős szenvedéssel vagy fogyatékossgal járnak”¹⁹ A minket most érdeklő szempontból ennek a változásnak azért van jelentősége, mert az a nézet, hogy a kár a betegségfogalom lényeges eleme, éppen a homoszexualitásról a hatvanas és hetvenes években folytatott viták nyomán vált elterjedtté a pszichiátriában: ennek alapján

¹⁴ A DSM az Amerikai Pszichiátriai Társaság által először 1952-ben publikált, majd ismételt átdolgozásokat követően többször újra kiadott *Mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve* angol címének (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) szokásos rövidítése.

¹⁵ Idézi: Kovács József: Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában. https://real-d.mtak.hu/347/3/Kovacs_Jozsef_PDFa.pdf 109.

¹⁶ Kovács, i. m., 111.

¹⁷ I. m., 110.

¹⁸ I. m., 111.

¹⁹ American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, Text Revision. American Psychiatric Association, Washington, DC, 2022. 14. – Az én kiemelésem. – T. Z.

lehetett annak idején kijelenteni, hogy a homoszexualitás ugyan esetleg egyfajta evolúciós diszfunkciónak bizonyulhat, de mivel nem káros, nem tekinthető zavarnak.²⁰

Talán a fenti néhány adalékból is látható, hogy korántsem uralkodik teljes egyetértés sem a pszichiátriában, sem általában véve az orvostudományban a betegség pontos definícióját illetően. Már csak ezért sem kifogásolható, ha a homoszexualitást valaki – a számos lehetséges betegség-meghatározás egyikének alapján – továbbra is a mentális zavarok közé sorolja.

Én azonban a magam részéről nem kívánok állást foglalni arról, vajon betegség-e a homoszexualitás. Egészen más megközelítést javaslok. Induljunk ki egyszerűen abból, hogy valóságosan létezik a homoszexualitás mint állapot (függetlenül attól, hogy betesszük-e valamely már létező „skatulyába”, vagy egyszerűen egy *sui generis* valaminek tekintjük), és nézzük meg, hogy ez az állapot miféle objektív oksági hatásokat gyakorol akár magukra a homoszexuálisokra, akár más egyénekre, akár a társadalomra mint olyanra! E vizsgálódás eredményét kell aztán összevetnünk az általunk vallott értékekkel, és ennek alapján eldöntenünk, van-e valami teendők a homoszexualitással, és ha igen, akkor mi ez a teendő. Az oksági hatások mibenlétének tisztázása után lehet majd meghatározni, hogy az esetleges teendők mely tudományok, hivatások, intézmények illetékességi köréhez tartoznak. Ezzel összefüggésben azután már lesz értelme eldönteni, hogy betegség-e a homoszexualitás, de ennek az alább következő fejtegetések szempontjából nincs jelentősége.

III. Homoszexualitás és társadalom

Pronatalista-e²¹ a liberalizmus?

Gondolatmenetünk elején szögezzük le, hogy léteznek olyan személyek, akik saját nemükhöz vonzódnak szexuálisan, és hogy ennek az állapotnak a keletkezési mechanizmusáról viták folynak, valamint hogy biztosan vannak emberek, akik akaraton kívül kerültek ebbe az állapotba,²² és végül, hogy sokan ezzel az állapottal nem akarnak szakítani, vagy ha igen, az erre irányuló törekvés korántsem mindig sikeres,²³ azaz mindenképpen léteznek olyanok, akik megváltoztathatatlanul homoszexuálisok. Ezeknek a *tényeknek* az elismerésében talán valamennyien egyetérthetünk. De hogyan *viszonyulunk* e tényekhez? Gondoljuk-e egyáltalán úgy, hogy van bármi *teendők* ezzel kapcsolatban?

²⁰Cooper, i. m., 548-549. E szerző még a DSM-5 2013-as verzióját használja, de a szóban forgó szövegrész a két változatban azonos.

²¹Pronatalizmuson a „születéspártiságot”, azaz a népesség fennmaradásának támogatását értem a továbbiakban.

²²Valószínűleg a túlnyomó többség ilyen, de lehetnek kivételek, pl. a „szabadon választott, politikai alapú leszibikusság”: Szilvay Gergely: A gender-elmélet kritikájának vázlata. *Magyar Bioetikai Szemle*, 2023/1. 21.

²³Vö. pl. Szilvay Gergely: *A meglegházasságról*. Századvég Kiadó, Budapest, 2016. 194-199.

Az e kérdésre adandó felelet pontosan ugyanolyan módon függhet a válaszoló társadalomképétől, és ezen keresztül világnézetétől, értékrendjétől, ahogyan – mint korábban láttuk – a betegség fogalmának meghatározása. Ennek szemléltetése végett induljunk ki a heteroszexualitás és a homoszexualitás talán legszembeötlőbb különbségéből: az utóbbi közvetlenül nem tud hozzájárulni a népesség újratermeléséhez. Azt kell tehát megvizsgálnunk, értéknek tekintendő-e a társadalom reprodukciója, és ha igen, milyen hatással lehet erre a homoszexualitás létezése vagy éppen terjedése. De ugyanilyen fontos annak eldöntése is, vajon a homoszexualitás mint állapot okoz-e többlétszenvedést (kárt, hátrányt stb.) az érintettek egyéneknek (tehát a homoszexuális nőknek és férfiaknak, valamint az esetleg általuk nevelt gyerekeknek), és e többlétszenvedés kizárólag a többségi társadalom teljesen irracionális előítéleteiből fakad-e. Ez utóbbi kérdés ugyanúgy összefügg a társadalom egészének sorsával, mint a népesedési folyamatok: egyrészt nem elég, ha megfelelő számú gyermek születik, hanem szocializációjuk minősége is fontos, másrészt a társadalom stabilitását a többség közérzete is befolyásolhatja, ezt pedig ronthatja a boldogtalanok számának növekedése. Az alábbiakban először a népesedéssel foglalkozunk, de később majd a boldogtalanság kérdésére is visszatérünk.

Természetesen olvasóim egy része a szememre vetheti, hogy olyan trivialitások érvényességét vizsgálom, amelyeket az emberek rendszerint nem szoktak megkérdőjelezni. De egyrészt a tudománynak az ókor óta szokása olyan kérdéseket is feltenni, amelyekre addig mindenki tudni vélte a választ, sokszor anélkül, hogy magát a kérdést egyáltalán megfogalmazta volna, másrészt a mi esetünkben már amúgy is elkerülhetetlen a trivialitásokról folytatandó vita, hiszen a jelen írás tárgyát képező konfliktus során gyakran azt nehezményezi a velünk szemben álló fél, hogy az emberek ma is a heteroszexualitást tartják az alapértelmezett orientációnak, és hogy ennek jegyében „előítéletes” módon még mindig a homoszexualitást tekintik a magyarázatra szoruló jelenségnek; azaz a másik oldal szintén olyasmin ütközik meg, amin eddig nem volt szokás meglepődni.²⁴ Hiszen joggal tehetnénk föl a kérdést: hogyan maradt volna fenn az emberiség és sok más faj mostanáig, ha nem az lenne a magától értetődő, az alapértelmezett helyzet, hogy a túlnyomó többség heteroszexuális? Elkerülhetetlen tehát, hogy a továbbiakban evidenciáknak látszó állításokat is megvizsgáljunk, bármennyire nevetségesnek és fölöslegesnek gondolja ezt valaki első hallásra.

Azt aligha lehet józan ésszel vitatni, hogy az ember (akárcsak más élőlényfajok) esetében természetes a nemzedékek egymásra következése. Fajunk számára ráadásul ez különösen lényeges, hiszen a kultúra mint emberek alkotta, de róluk „leváló”, őket túlélő és a következő generációk által továbbfejlesztett tárgyasulások²⁵ rendszere csak

²⁴Pl. Németh Ádám pszichológus egy vele készült interjúban a következőket mondja, amikor a szexuális orientáció esetleges biológiai okának kérdése szóba kerül: „De önmagában a kérdésfelvetésnek is van egy enyhe előítéletessége: miért épp a homoszexualitást kell megmagyaráznunk biológiailag?” Csepelyi Adrienn: „Nemcsak a nyílt sértegetés káros, hanem az eltitkolás, elhallgatás, láthatatlanná tevés is” – A „meleggé válás” egy pszichológus szemével. *WMN* 2020. október 7. <https://wmn.hu/ugy/53699-nemcsak-a-nyilt-sertegetes-karos-hanem-az-eltitkolas-elhallgatathatatlanna-teves-is---a-melegge-valas-egy-pszichologus-szemevel> Legutóbbi hozzáférés: 2025. 06. 23.

²⁵Tárgyasulásokon nemcsak az ember alkotta fizikai tárgyak értendők, hanem az olyan szellemi objektívációk is (pl.

így tud érdemben kibontakozni, márpedig az ember tárgyiasulásokra és egyúttal társadalomra utalt lény. Ezért van történelmünk (szemben az állatokkal), ezért növekszik folyamatosan egyrészt a világ felett gyakorolt racionális uralmunk, másrészt szükségleteink és ezek kielégítésére szolgáló tevékenységeink készletének gazdagsága. Alkati sajátosságaink miatt ráadásul viszonylag sokáig kell a szülőknek gondoskodniuk az utódokról, ami a családnak mint az elsődleges szocializáció színhelyének jelentőségét is megnöveli. Mindezek szabályozására a biológiai, majd a kulturális evolúció során különböző viselkedésminták alakulnak ki, közben ez az eredetileg spontán folyamat részben tudatossá válik a rá való reflektálás által (amely persze maga is a kulturális evolúció terméke), s így fokról-fokra létrejön egyebek között az erkölcs és a jog, amelyek más funkcióik mellett a szexualitás és a családi élet számára is normákat írnak elő. A mondottak eredményeképpen folyamatosan újratermeljük a társadalmat.

A fentiek azonban csak az emberiség *eddig*i történetének *leírását* jelentik. A *folytatásra* vonatkozó *felszólítás* nem következik belőlük. Ha ugyanis „Isten zárójelben van”, tehát nem számolunk a világ teremtettségével s így tudatosan tervezett voltával, akkor az emberiség létrejötté (akárcsak az élővilág egészéé) cél nélkül zajló természeti folyamatok eredménye, és fajunknak nincs semmiféle rendeltetése. Felszólítani, rendeltetést előírni csak tudat képes, hiszen ehhez gondolatilag el kell szakadni az „itt és most”-tól, és egy még nem létező jövőbeli szituáció modelljét kell az elmének megalkotnia. Az *emberek* így ugyan képesek az eddig lezajlott történelmet és a lehetséges vagy kívánatos folytatást is valamiféle rendszerbe foglalni, „nagy elbeszélést”, „metanarratívát” alkotni, amelynek része lehet az emberiség céljának kitűzése is, ám tudjuk, hogy efféle történelem-mintázatból *sok* van, ezek egymással is versengenek, csak egymás szemszögéből értékelhetők, az univerzum maga egyiket sem „akarja” közülük. Maga a „nagy elbeszélések” posztmodern elvetése is tekinthető a tág értelemben vett „nagy elbeszélések” egyikének: a sok világjobbítónak szánt eszme és mozgalom kudarca után végre felismertük ezek értelmetlenségét, beláttuk mindenfajta univerzalista célkitűzés tarthatatlanságát, mondjunk hát le róluk, s ezzel a történelem mintegy nyugvópontra jut... De akár úgy is felfoghatja valaki, hogy az eddigi nemzedékek, amelyek tévesen azt gondolták, hogy valamiképpen objektív érvényű „feladatuk” újabb és újabb generációk létrehozása és a civilizáció kibontakoztatása, tudtukon és akaratokon kívül azokat a szellemi és anyagi feltételeket hozták létre, amelyek birtokában mi egyrészt felismertük, hogy nincs semmiféle ilyen „feladat”, másrészt most így végre nyugodtan kiélvezhetjük az életet, és tudatosan lemondhatunk a történelem folytatásáról, fajunk kihalása mellett döntve.

Persze az emberiség ma élő valóságos tagjainak körében e téren nincs olyan nagy szórás a vélemények terén, mint azt a fentiek olvastán első pillantásra vélni lehetne. Az emberiség rendeltetésének hiánya és az ezzel rokon kérdések (a „van” és a „legyen” közötti átjárhatatlanság vagy a kulturális és erkölcsi relativizmus) mindenekelőtt a

nyelv, szokások, normák, technikai eljárások stb.), amelyeket szintén emberek hoznak létre, s amelyek túlélnek létrehozóikat, noha a későbbiekben is csak emberi tudatok által hordozva képesek létezni.

nyugati világ problémái, elsősorban itt tudatosultak viszonylag széles körben. Másutt a túlnyomó többség követi – többnyire vallási megalapozással – a régi hagyományokat, különösebb reflexió nélkül, elfogadva, hogy „a dolgok rendjének” felel meg a nemzedékek egymásra következtetése. Érdekes tehát a továbbiakban elsősorban a nyugati civilizációra összpontosítanunk a figyelmünket, hiszen maguk a szexualitás és nemi szerepek hagyományos rendjét radikálisan átalakítani kívánó mozgalmak is itt születtek és tettek szert hatalmas befolyásra, köztük azok is, amelyek a most bennünket leginkább érdeklő problémákkal, a homoszexualitással, ill. ezen keresztül végső soron a népesség újratermelésével kapcsolatosak. Mármint a nyugati világban a közelmúltig uralkodó zsidó-keresztény hagyomány álláspontja e tekintetben eléggé egyértelmű: mind a judaizmus, mind a kereszténység egyértelműen pronatalista.²⁶ (Más kérdés természetesen, hogy ez a vallások különböző felekezeteiben vagy irányzataiban, ill. a „maguk módján hívők” tényleges gyakorlatában mennyire érvényesül napjainkban, hogyan befolyásolja ezt a mai korszellem, amelyről hamarosan beszélünk.) De mi a helyzet a nyugati világban uralkodó pozícióban lévő, százmilliók tudatát befolyásolni képes (de milliárdokra – az egész emberiségre – hatni kívánó) egalitárius liberalizmussal, amely egyebek között a homoszexuálisok érdekeit is meg lehetőségesíti határozottsággal igyekszik képviselni? Hogyan viszonyul ez a társadalom reprodukciójához, hogyan kell e viszonyulást értékelnünk ugyanezen liberalizmus értékrendjének fényében, és hogyan függ össze mindez azzal a korábban felvetett kérdésünkkel, hogy van-e valami teendője a társadalomnak a homoszexualitással kapcsolatban, s ha igen, mi ez a teendő?

Korunk nyugati átlagemberének tudatát a liberalizmusnak e formája alakítja növekvő mértékben, ennek alapvető értékeit kezelik a tömegek egyre inkább evidenciákként; ezek az értékek hivatalos dokumentumokban is rögzítettek, és, mint a napi politikából ismeretes, számon is kéri őket mind a kormányokon, mind az állampolgárokon. Az említett értékek közül most elsősorban az *egyenlőség* érdekel bennünket, hiszen elsősorban erre (ill. ennek megsértésére, a sokszor szinte a legsúlyosabb bűnként kezelt *diszkriminációra*) hivatkozva szokás a homoszexuálisok érdekeit képviselni.

Mit jelent mármint az, ha valaki az egyenlőséget fontosnak tartja? Legalább két lehetséges jelentést érdemes megkülönböztetni. Az egyik esetében egy ideális *társadalmat* szeretnénk megvalósulva látni, ahol az egyenlőség (és persze a többi mai nyugati érték) általános elismertségnek örvend, és amely a lehető legtovább – akár az emberiség történetének végéig – fennmarad. A másik lehetséges esetében egyszerűen az érdekel bennünket, hogy a *valóságos, konkrét egyének* (a már megszületettek és a belátható időn belül – a jelen vitáink, politikai küzdelmeink kimenetelétől függetlenül mindenképpen – megszületők) közül minél többen és minél több vonatkozásban, minél teljesebben élvezhessék az egyenlőséget (és vele együtt természetesen a többi nyugati értéket: a szabadságot, az emberi jogokat, a demokráciát stb.), és nem foglalkozunk azzal, hogy mindezek birtokában hányan választanak (önként és más egyéneknek kárt nem okozva) olyan életformákat, amelyek többségivé válása esetleg veszélyezteti a

²⁶Vö. pl. Ter 1,28; 9,1; 22,17; 28,3 stb.

társadalom fennmaradását, és így további egyenlő (valamint szabad, emberi jogokat élvező stb.) egyének születését.

Az első esetben nyilvánvalóan pronatalista politikát kell folytatni. Hiszen ha egy ideális egalitárius-liberális *társadalom* tartós létezése a cél, akkor ennek *előfeltételeiről* is gondoskodni kell, egyebek között a népesség reprodukciójának biztosításával. Ez ontológiaiilag alapvetőbb, mint bármiféle érték tisztelete. Ahhoz, hogy *egyáltalán* üzhessük bizonyos értékek kultuszát vagy bármiféle egyéb sajátosan emberi tevékenységet végezhesünk, előbb *léteznünk* kell. E tevékenységek, köztük az értéktisztelet mozgásterét tehát úgy kell kijelölni, hogy saját előfeltételeiket (így a generációk egymásra következését) ne veszélyeztessék. Az egyének életformáinak egyenlősége tehát nem lehet korlátlan: nemcsak a más konkrét egyéneknek kárt okozó életformák gyakorlását kell tiltani, hanem arra is ügyelnie kell az államnak, hogy ne terjedjenek el túlságosan azok az életformák, amelyek a társadalom mint olyan tartós létezése szempontjából kedvezőtlenek. Az *ilyen* értelemben vett egalitarizmusnak tehát aszerint kell viszonyulnia a homoszexualitáshoz, hogy ez utóbbi előfordulási aránya állandó-e a társadalomban, vagy képes növekedni, és mindez befolyásolja-e a népesség újratermelését. Mindezzel szemben nem lehet a Nyugat által ma tisztelt értékek abszolút voltára, minden más szempontot megelőző fontosságára hivatkozni. Ezek az értékek ugyanis – módszertani ateista kiindulópontunknak megfelelően – nincsenek „valahol” az egyéni tudatoktól függetlenül „előírva”, hanem emberi konstrukciók, vagy, hogy korábbi szóhasználatunkkal éljünk, nincs fajunknak olyan objektív *rendeltetése*, amelynek betöltése végett ezeket az értékeket akár feltétel nélkül, akár bizonyos megszorításokkal tisztelnünk kellene. Semmi akadályja annak, hogy változtassunk rajtuk, korlátozzuk őket alapvetőbb preferenciáink (jelen esetben a társadalom újratermelése) érdekében.

Ha nem az egyének egyenlőségét biztosító *társadalom tartós létezése* a cél, hanem csak az, hogy a fenti értelemben vett *valóságos, konkrét egyének lehető legnagyobb száma* a lehető legteljesebb mértékben és a lehető legtöbb vonatkozásban élvezze az egyenlőséget (és a liberalizmus szerinti egyéb értékeket), azaz egyenlőség álljon fenn mindazon életformák és magatartásmódok között, amelyek követésével az egyének nem okoznak kárt más egyéneknek, akkor első pillantásra úgy látszik, nincs szükség állami pronatalizmusra, hanem egyszerűen csak meg kell adni minden egyénnek a lehetőséget, hogy (a többi egyén sérelme nélkül) olyan életformát kövessen, amelyet csak akar. A hatalomnak annyi a dolga, hogy mindezen életformák iránt egyenlő tiszteletet tanúsítson, és megfékezze a más egyéneknek kárt okozókat. Ez esetben teljesen mellékes, hányan döntenek úgy, hogy teljesen lemondanak a családalapításról. Azok az életformák is egyenlők a többivel, amelyek többségbe kerülve akár a társadalom elfogyásához is vezethetnek. Ilyesmivel találkozunk például Joel Feinberg egy híres gondolat kísérletében (amelyet most kicsit átfogalmazunk): képzeljük el, hogy az emberiség összes tagja önként egy olyan valláshoz csatlakozik, amely tiltja a fajfenntartást; ennek következtében néhány évtized alatt teljesen elnéptelenedik a Föld, de a liberalizmus elvei nem sérülnek, hiszen mindenki csupán az egyenlően megengedett életformák egyikét választotta (vagy úgy is fogalmazhatunk: az emberek

egyszerűen a mindenkit egyenlően megillető jogok egyikével, a vallásszabadsághoz való jogukkal éltek)²⁷

Ha azonban a liberális következetesen akarja alkalmazni *minden* ember egyenlőségének elvét, akkor lehetnek érveink amellett, hogy az emberiség vagy akár ezen belül egy civilizáció vagy nemzet efféle kollektív öngyilkossága is sértheti az egyenlőséget, legalábbis abban a formában, ahogyan ma zajlik, bizonyosan. A fenti, Feinbergtől származó gondolat kíséretben leírt helyzet persze csak fikció, de azért valami hasonlót mégiscsak megfigyelhetünk a világ legfejlettebb országaiban. A családalapításról lemondó nyugati emberek ugyanis napjainkban többnyire nem egy vallás (pl. valamely gnosztikus irányzat) tanítását követve járnak el így, hanem egyszerűen kényelemszeretetből és/vagy azért, mert az „élménytársadalom”²⁸ által kínált örömök élvezetére törekedve csak akadálnak érzik a gyermekvállalást, sőt a házasságban való tartós elköteleződést is. (Persze nem mindig ismerik el ezt, sokszor ideológiát gyártanak magatartásuk igazolására.)²⁹ Ha a ma élő nemzedékek ekképp saját személyes boldogságuk érdekében lemondanak a népesség újratermeléséről, ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag önmagukat mintegy a társadalom eddigi fejlődésének „értelmeként”, „céljaként” kezelik, mintha a korábbi generációk feladata az lett volna, hogy felhalmozzák a civilizáció javait a mostaniak számára, ez utóbbiak pedig most mindezt kiélvezhetik és felélhetik, egyszer s mindenkorra véget vetve a történelemnek. Ezzel azonban a régieket a mostaniak utólag mintegy a „szolgáikká” teszik, ami nyilvánvalóan súlyosan sérti az egyenlőséget. Természetesen tökéletes egyenlőség nem érhető el (sem ebben a vonatkozásban, sem más összefüggésekben), de az egyenlőség-eszmény kisebb sérelmét jelentené az, ha a társadalom újratermelése érdekében az állam pronatalista politikát folytatna, mint az, ha a történelem során eddig élt emberek túlnyomó többségét pusztá eszköznek tekintenénk a ma élők szolgálatában. Jobban megfelel az egyenlőségnek, ha a történelmet nemzedékek potenciálisan végtelen egymásra következéseként fogjuk fel, amelyben minden generáció igyekszik a tőle telhető maximummal hozzájárulni a további fejlődéshez.

De így is fogalmazhatunk: a múltbeli nemzedékek azzal, hogy súlyos erőfeszítések árán fenntartották és fejlesztették a civilizációt (aminek következtében mi, mai emberek egyáltalán létezhetünk), implicite amellett „szavaztak”, hogy a társadalomnak léteznie kell, újra kell termelődnie. Mármint az összes eddig megszületett ember *többségét* e régiek alkotják, és az a tény, hogy már nem élnek, erkölcsi szempontból

²⁷Vö. Joel Feinberg: *The Rights of Animals and Unborn Generations*, in Patricia H. Werhane – A. R. Gini. - David T. Ozar (szerk.): *Philosophical Issues in Human Rights*, Random House, New York, 164-173.

²⁸Vö. Gerhard Schulze: *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Campus, Frankfurt am Main, 1992.

²⁹Jó példa erre az a nyugati világban terjedő divat, hogy a gyermekvállalástól való tartózkodást ökológiai szempontokkal indokolják, azt állítva, hogy a népességnövekedés visszafogásával akarják tehermentesíteni a bioszférát. Anélkül, hogy minden esetben kétségbe kellene vonnunk az így érvelők őszinteségét, le kell szögeznünk, hogy magatartásuk éppen az általuk kitűzött cél elérését teheti lehetetlenné. Ha ui. valóban fennáll a globális túlnépesedés veszélye, és közben a Nyugat erre hivatkozva az önkéntes elfogyást választja, akkor ezzel éppen a leginkább környezettudatos civilizáció fog eltűnni, míg az e téren kevésbé aggályosak nyugodtan folytatják a szaporodást, és nem lesz, aki figyelmezteti őket ennek veszélyére. (Ha viszont – és mint később látni fogjuk, ma már ez a valószínűbb – éppen a fogyás válik hamarosan globális méretekben is a fő problémává, akkor pedig *éppen ezért* helytelen ez a demonstratív gyermektelenség.)

irreleváns, így pedig egyszerűen egy következetessé tett demokrácia-eszmény követeli meg, hogy a mai nemzedékek ne vessenek önkényesen véget a történelemnek.³⁰

Lehetséges persze, hogy az olvasó a most mondottakat nem szigorúan vett racionális érveknek, hanem inkább csak retorikai fogásnak minősíti, olyasfélének, mint Chesterton – egyébként nagyon szellemes – mondását, miszerint a hagyomány „a halottak demokráciája”, mivel a már elhunytak véleménye a tradíció élők általi követésén keresztül tud érvényesülni.³¹ Van azonban jobb érünk is amellet, hogy a csak a konkrét, valóságos egyéneknek az egyenlőséghez és más liberális értékekhez való hozzáférését (nem pedig az ilyen értékeket képviselő társadalom tartós fennállását) biztosítani kívánó egalitarizmusnak is pronatalistának kell lennie.

Ha mi, nyugatiak *ma* úgy döntünk, hogy saját népességünk újratermelését nem igyekszünk előmozdítani, tehát nem folytatunk pronatalista politikát, hanem tudomásul vesszük és elfogadjuk annak lehetőségét, hogy a liberális demokráciák polgárainak többsége vagy akár összessége gyermektelenséggel járó életformát választ, és így e társadalmak belátható időn belül eltűnnek, akkor az eltűnő társadalmak népessége ugyan a kihalásig élvezheti az életformák lehető legteljesebb egyenlőségét, ugyanakkor mindezzel a *többi* civilizáció népeit éppen a nyugati értelemben vett egyenlőséget *nem tisztelő* államok politikájának szolgáltatja ki, hiszen megszűnik az a civilizáció, amely nemzetközi téren is képviseli (és próbálja a többi civilizáción is számon kérni, ill. ezek körében is meghonosítani) az egyenlőséget és más nyugati értékeket, egyetemeseknek tartva őket.³² Így azonban nem kezelünk egyenlőként minden embert: a nyugatiaknak az életformák lehető legteljesebb egyenlősége (és általában is a liberális demokráciákban tisztelt értékek) által kínált előnyöket biztosítjuk, de épp ezzel (ti. a Nyugat eltűnésének előmozdításával) teremtünk olyan viszonyokat, amelyek a többi civilizáció egyénjei előtt talán egyszer s mindenkorra elzárják ugyanezen előnyök élvezetét. Nem nehéz belátni, hogy ez a helyzet jobban sérti az egyenlőséget (hiszen emberek jóval nagyobb tömegét érinti, és jóval élesebb életminőségbeli különbségekkel jár), mint az, ha a nyugati civilizáción belül a pronatalista politika jegyében a népesség fenntartását segítő életformákat pozitíve diszkriminálnak.

Mutatis mutandis ugyanez a probléma akkor is, ha megkísérlik ugyan ellensúlyozni a nyugati népességfogyást, de nem pronatalista politikával, hanem migránsok beengedésével próbálkoznak. Ma már világos, hogy a bevándorlók nagy része elutasítja a liberális demokrácia értékeit, tehát ha az ő leszármazottjaik kerülnek többségbe, a nyugati népesség fogyása ugyan talán megáll, de az ennek nyomán kifomálódó új társadalom már más értékek alapján fog szerveződni. A mai értelemben vett egyenlőség, szabadság, demokrácia stb. valószínűleg megszűnik, természetesen a

³⁰Most a mai nyugati értékrendnek megfelelően feltételezzük, hogy a demokrácia érték, és hogy az egyenlőség nevében minden embernek egy szavazat jár.

³¹Vö. Gilbert K. Chesterton: „Igazságot”, in G. K. Chesterton: *Igazságot – Az örökkévaló ember*. Szent István Társulat, Budapest, 1985. 49-50.

³²Most nem foglalkozunk azzal, hogy valóban egyetemes érvényűek-e. Csak azt vizsgáljuk, hogy az ezeket egyetemes érvényűeknek tartó Nyugat mikor képviseli őket következetesen.

kisebbségben még ott élő őslakosság számára is, tehát ők fogják megfizetni az árát annak, hogy a most élő európai nemzedékek – utolsókként – olyan életforma-választási szabadságot élveznek, amely még a népesség újratermelésének szempontjából nélkülözhetetlen életformák pozitív diszkriminációját sem engedi meg. E nemzedékek tagjai tehát orwelli kifejezéssel élve „egyenlőbbek” lehetnek mind a nem nyugatiaknál, mind pedig azoknál a nyugatiaknál, akik megvetett kisebbségként fognak élni a bevándorlók leszármazottjai között. Az efféle helyzet kialakulását elősegítő politika aligha egyeztethető össze az egalitarianizmussal.

A mai liberálisok tehát *saját* értékeiket akkor tisztelik helyesen és következetesen, ha igyekeznek fenntartani a nyugati liberális demokráciák népességét, azaz pronatalista politikát folytatnak, legalább addig mindenképpen, amíg az általuk tisztelt értékeket lényegében csak a nyugati emberek képviselik, s amíg nem válnak világszerte elfogadottakká. Láttuk, hogy a judaizmus és a kereszténység is lényegéből adódóan pronatalista. Ez azt jelenti, hogy a Nyugat lakosságának túlnyomó részét olyan emberek teszik ki, akiknek – *feltéve, hogy komolyan veszik elveiket* – fontosnak kell tartaniuk a civilizációnkban őshonos népesség újratermelését.³³

Ez természetesen nem csupán a kellő *számu* gyermek születésének előmozdítását kell, hogy jelentse, hanem azt is, hogy ezek megfelelő körülmények között *nevelkedjenek*. Jó érvek szólnak amellett, hogy a gyermek szempontjából az a legelőnyösebb, ha két ellenkező nemű személy (lehetőleg a biológiai anya és apa) közösen neveli fel őt. Az ilyen gyermek érzelmileg stabilabb, kevesebb viselkedési zavarral küzd, a szociabilitás terén és számos más vonatkozásban is előnyösebb helyzetben van, mint a más körülmények között felnövő; annak, hogy a gyermeket nevelők ellenkező neműek, nem csupán a nemi szerepminták közvetítésének szempontjából van jelentősége: egyéb tulajdonságok kialakításában is egymást egészíti ki az anyai és apai nevelés, a két szülő más-más vonások kifejlődését segíti erőteljesebben.³⁴ A továbbiakban ezt a heteroszexuális és monogám házasságon alapuló családot fogjuk „hagyományos családnak” nevezni.³⁵ Éppen e család kitüntetett voltát vonják azonban újabban kétségbe a homoszexuálisok jogait képviselő mozgalmak és a mellettük kiálló politikusok, valamint az ehhez tudományos érveket szolgáltató szakemberek. A későbbiekben e problémát fogjuk közelebbről szemügyre venni, de összefüggésben azzal a másik kérdéssel, vajon a homoszexualitás létezése befolyásolja-e a népesség újratermelését. Emellett azt is érdemes azonban vizsgálni, hogy a homoszexuális hajlam, ill. életforma milyen hatással van az érintettek (és az esetlegesen általuk nevelt gyermekek) mentális és fizikai egészségére, általános jóllétére, jó közérzetére, hiszen

³³ Az „őshonos” szó értelmét itt (talán némileg önkényesen) kitágítottam: mindazokat jelentheti, akik „lélekben” őshonosak, származásuktól függetlenül, tehát akik közösséget éreznek a Nyugat történelmével hagyományaival, értékeivel.

³⁴ Minderről bővebben: Szilvay: *A melegházasságról*, i. m., 257-267.

³⁵ Természetesen tisztában vagyunk vele, hogy e családmodellnek számtalan alfaja volt a történelem során. Az is nyilvánvaló, hogy a monogámia nem öröktől fogva létezik, ám az sem véletlen, hogy a fejlődés egy bizonyos pontjától kezdve a többnejűség (noha genetikai szempontból érthető a korábbi elterjedtsége) célszerűtlenné válik, és ott is csak a férfiak egy kisebbsége él ennek lehetőségével, ahol elvben megengedett marad. Erről (és az eleve jóval ritkább többférjűségről) bővebben: Turgonyi Zoltán: *Etika*. Kairosz, Budapest, 2012. 255-260.

ezek hiánya – a boldogtalanok arányától függő mértékben – a társadalom egészének szempontjából is destabilizáló tényező lehet (ráadásul magának a liberalizmusnak, saját értékrendje alapján, az egyén evilági boldogsága kiemelt jelentőséggel bír). Minderre hamarosan visszatérünk, előbb azonban lássuk, milyen vélemények versengenek egymással a homoszexuális hajlam keletkezését illetően!

Vita a homoszexualitás okairól

A nemi orientáció problémaköréről napjainkban folyó viták sokszor arra a kérdésre koncentrálnak, vajon a homoszexuális személynek veleszületett, biológiai alapú tulajdonsága-e a vele azonos neműek iránti érdeklődés, vagy külső (társadalmi, kulturális) hatások eredménye. A homoszexuális, de konzervatív elveket valló brit szerző, Douglas Murray által használt szavakkal élve: vajon a „hardver” vagy a „szoftver” határozza-e meg a homoszexualitás kialakulását?³⁶ A köztudatban erősen él az a némileg leegyszerűsítő elképzelés, hogy a biológiai okok kizárólagos vagy meghatározó szerepének tudományos megerősítése a melegek érdekét szolgálná, míg a homoszexualitás „tanult” volta mellett szóló érvek inkább a másik oldalt kedveznék. Ahogyan Murray írja:

Általában véve a keresztény fundamentalisták azt szeretnék, ha sosem fedeznék fel a „meleg-gént”, mivel ez igencsak lerombolná világnézetük alapjait (elvégre hogyan lehetséges, hogy az Isten meleggé tesz embereket?), és változtatni kellene álláspontjukon. A másik oldalon a melegek egyértelműen a gén megtalálását szeretnék, mivel ennek révén örökre megszabadulnának a szoftveres gyanakvástól.³⁷

Murray azonban rögtön arra is figyelmeztet: nem biztos, hogy a „meleg-gén”³⁸ megtalálását remélők jól járnának, ha vágyuk teljesülne, hiszen ezt az eredményt akár a melegnek születés megakadályozására is fel lehetne használni.³⁹ Ami viszont a „keresztény fundamentalistákat” illeti, nem világos, hogy Murray kiket sorol közéjük, ám a kereszténység önmagában véve bizonyosan nem kívánja meg, hogy egy „meleg-gén” esetleges létezéséből arra következtessünk: Isten akarata, hogy e gén hordozói homoszexuálisok legyenek. Legalábbis azok a keresztények, akik elfogadják az isteni együttműködés (*conkursus divinus*) tanát, *minden* evilági eseményt *egyszerre* tekintenek egyfelől *teljesen* Isten mint Első Ok által mozgatottnak, másfelől, evilági síkon, *teljesen* evilági okok (ún. másodlagos okok, *causae secundae*) eredményének. Az ember valamely veleszületett vonása, vagy általában véve a természetben az ember által még meg nem változtatott dolgok nem *inkább* az isteni mozgatás eredményei, mint az általunk végrehajtott mesterséges beavatkozások. Ha nem így volna, akkor aligha lenne szabad az eleve valamely rendellenességgel világra jött gyermekeken

³⁶Douglas Murray: *A tömegek tébolya. Áldozatok a politikai korrektség oltárán?* Ford. Stemler Miklós, Alexandra Kiadó, Pécs, 2020. 47.

³⁷I. m., 48.

³⁸Természetesen a „meleg-gén” kifejezést csak jobb híján használjuk, mert leegyszerűsítő, hiszen egy-egy tulajdonságunk több gén összjátékának eredményeként jön létre.

³⁹I. m., 48-49.

emberi eszközökkel segíteni. Ha pl. valaki lenőtt nyelvvel születik, a keresztény orvosok sem azt fogják mondani, hogy Isten ezt az embert némának vagy beszédhibásnak szánta, hanem egy – többnyire gyors és egyszerű – műtéttel rendbe hozzák. (Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a homoszexuálisokat kötelező valamilyen kezeléssel heteroszexuálisokká tenni, csak azt kívánom jelezni, hogy az efféle beavatkozás ellen nem lehet Isten akaratára hivatkozva érvelni.)

Mindettől függetlenül a nyugati világ nyilvános fórumain túlnyomórészt az a vélemény kap teret, hogy a homoszexualitást döntően biológiai tényezők határozzák meg, míg a kultúra és a nevelés szerepe csekély vagy éppen a semmivel egyenlő. A meleg-mozgalmakkal rokonszenvező szakemberek erre sokszor a tág értelemben vett „érzékenyítés” és/vagy az azonos nemű párok általi gyermeknevelés védelmében hivatkoznak, mondván, hogy ezek nem növelik a velük találkozó személyek homoszexuálissá válásának valószínűségét. Ezt a nézetet képviseli pl. a Magyar Pszichiátriai Társaság, a Magyar Pszichológiai Társaság és a Magyar Szexuális Medicina Társaság 2022. január 21-én kiadott állásfoglalása, amelyben egyebek között ezt olvassuk:

A szexuális orientációt jelenlegi tudásunk szerint [...] döntően biológiai tényezők befolyásolják, kialakulásában a genetikai meghatározottság mellett nagy szerepet játszanak egyéb biológiai változók (pl. hormonális hatások, idegrendszeri fejlődés) is. A pszichoszociális hatások szerepe a biológiai faktorok mellett nem meghatározó mértékű. [...] [A] nemi identitás és a szexuális orientáció kialakulása környezeti hatással (pl. neveléssel, „propagandával”) nem befolyásolható. A szülők nemi identitása és szexuális orientációja nem befolyásolja a gyermek nemi identitását, szexuális orientációját, egészséges fejlődését, ennek ellenkezőjét bizonyító tudományos adat nem áll rendelkezésre.⁴⁰

A mondottakat illetően valójában nincs teljes konszenzus a tudományos világban. A fenti állásfoglalást bíráló tíz vezető szakember (köztük Tényi Tamás és a 2023/1. számunkban megjelent, már említett Szilvay-tanulmányról ugyanott elismerően nyilatkozó Bánki M. Csaba) rámutat: igenis van szerepe a szülői mintának a nemi orientáció kialakulásában, és „az azonos nemű párok által felnevelteknél valóban gyakoribb a homoszexuális orientáció”.⁴¹ Az Értékközpontú Pszichológusok Munkacsoportja – ugyancsak a Magyar Pszichiátriai Társaság állásfoglalására válaszolva – óva int a nem biológiai tényezők hatásának alábecsülésétől, hangsúlyozva a kulturális, környezeti tényezők és az „érzékenyítés” lehetséges szerepét a nemi orientáció kialakulásában.⁴² Hasonlóan látja e problémakört Hal Melinda klinikai szakpszichológus, aki szerint pl. a fiatalok esetében számolni kell a minta-tanulással és

⁴⁰Szakmai állásfoglalás a „2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról” törvénymódosítás kapcsán. Szerző: Magyar Pszichiátriai Társaság, Magyar Pszichológiai Társaság. Támogató: Magyar Szexuális Medicina Társaság. https://mptpszichiatria.hu/upload/pszichiatria/document/szakmai_allasfoglalas_vegleges.pdf?web_id= Legutóbbi hozzáférés: 2025. július 28.

⁴¹Kritikai vélemény a Magyar Pszichiátriai Társaság Elnökségének 2022. január 21-én az MPT nevében kiadott a 2021 évi LXXIX. törvénnyel kapcsolatos állásfoglalásáról (2022. március 21.). <https://pszichoertek.hu/kritikai-velemenympt-allasfoglalasrol/> Legutóbbi hozzáférés: 2025. augusztus 1.

⁴²Válasz a Magyar Pszichiátriai Társaság állásfoglalására. (2022. január 25.) <https://pszichoertek.hu/mpt-valasz/>

a kortárs hatással, mind a homoszexualitás, mind a transzneműség vonatkozásában. Mint mondja,

az elfogadásáért küzdő serdülő menőbbnek érzi magát, sok esetben annak is számít saját közösségén belül, hogyha nem heteroszexuálisként definiálja magát. [...] Természetes folyamat továbbá ebben a korban, hogy eleve van egy identitásválság, amely túlmutat a nemi identitás kérdésein. Fiatal korban igen sokan próbát tesznek különbségeik megélésében, kihívásokat keresnek. [...] A szakirodalom ismeretében feltételezhetjük, hogy arányait tekintve körülbelül kétharmadrészt környezeti tényezők határozzák meg a szexuális orientáció és nemi identitás kialakulását. Ilyen a szocializációs folyamatok milyensége, a neveltetés, a közösség minősége, hogy kit mennyire erősítenek meg nemiségében, milyen kezelési útmutató mellett milyen terápiákon vesz részt, és persze ide tartozik a médiahatás is.⁴³

A homoszexualitást előidéző okok keresésének problémája egyébként némileg megosztja a liberális tábor, amelynek egyes képviselői szerint annak bizonygatása, hogy senkit nem tesz homoszexuálissá a nevelés vagy az érzékenyítés, valójában implicit elfogadása azon nézetnek, miszerint a heteroszexualitás a természetes, és ezért „baj lenne”, ha növekedne a homoszexuálisok száma. Borgos Anna például a következőket írja:

Ebben a tudományos keretben a „progresszív” vagy „liberális” oldal védekező retorikája is heteronormativitást sugall, és megmarad a gyerekek kontra LMBTQ paradigmában: az ő fő érvük is az, hogy nincs ok az aggodalomra, nem lehet senkit ebbe az irányba (sem) befolyásolni, hiszen biológiailag megalapozott dologról van szó.⁴⁴

Borgos Anna úgy látja, „maga az eredetet firtató kérdés félrevívó, leegyszerűsítő és káros”⁴⁵. Az e véleményt osztó – általa is idézett – szerzők egyike, Milanovich Dominika szerint „ugyanolyan oké” homoszexuálisnak (és transzneműnek) lenni, mint heteroszexuálisnak (és ciszneműnek), és ha ezt „komolyan vesszük”, akkor „nem is érdekel minket”, mitől válik valaki homoszexuálissá (vagy transzneművé).⁴⁶

Létezik tehát egy olyan álláspont, miszerint teljesen mindegy, ki milyen szexuális orientációval rendelkezik. Arra a kézenfekvő ellenérvre, hogy ez esetleg veszélyeztetheti a társadalom újratermelését, természetesen készen áll két látszólag ugyanilyen kézenfekvő válasz: már úgyis túl sokan vagyunk a Földön, és különben is vannak mesterséges módszereink a gyermeknemzésre. Pl. Milanovich Dominika feljebb már idézett írásában is e két érveléssel találkozunk: úgy véli, egyrészt ma inkább a túlnépesedés okoz problémát, másrészt a modern tudomány akkor is képes megoldani a fajfenntartást, ha többé egyetlen heteroszexuális aktust sem hajtanak végre a

⁴³ Szalma György: Miért nő a transzszexuális fiatalok száma? *Demokrata*, 2025. 05. 10. <https://demokrata.hu/tudomany/miert-no-a-transzszexualis-fiatalok-szama-990503/>

⁴⁴Borgos Anna: „A szexuális propaganda megzavarhatja a gyerekeket.” Pszichológusok a genderről és a szexualitásról a magyar „gyermekvédelmi” politika kontextusában. *TNTeF*, 2023. december, 133.

⁴⁵I. m., 134.

⁴⁶Milanovich Dominika: Támogatlak, te kis deviáns, hát nem érzed? A Meseország margójára. *Dívány* 2020. 10. 20. <https://divany.hu/szuloseg/2020/10/20/meseország-mindenkie-velemeny> ; Legutóbbi hozzáférés: 2025. 06. 23.

világon.⁴⁷ A következőkben erre a válaszra reflektálunk, de azt is megvizsgáljuk, hogyan hat a homoszexualitás az érintett egyének közérzetére. Liberális vitapartnereink számára ui. aligha lehet közömbös az egyéni boldogság kérdése. De persze nekünk, nem individualistáknak sem mindegy, hogy jól érzik-e magukat az egyének, már csak azért sem, mert – ahogy már utaltunk rá – a tömeges rossz közérzet a társadalom szempontjából is destabilizáló tényező lehet.

Népességfenntartás, jóllét és szexuális orientáció

Lássuk először a túlnépesedést! Ez a közelmúltig valóban komoly veszélynek látszott. Az utóbbi időben azonban mind sűrűbben olvashatunk arról, hogy egyre több (és még csak nem is mindig nyugati) országban lesz inkább a népesség előregedése és fogyása a probléma.⁴⁸ De épp egy liberális nem tarthatja még akkor sem helyesnek a *nyugati* öslakosság fogyását, ha *globálisan* valóban a túlnépesedés fenyeget. Hiszen írásunk e III. részének elején láttuk, hogyan tenné lehetetlenné a Nyugat eltűnése az egyenlőség – a ma központi szerepet játszó liberális érték – következetes érvényesülését. Civilizációnk kihalásával ráadásul ugyanez a sors várna a liberalizmus számára kedves egyéb értékekre is: legodaadóbb híveiket veszítenék el. A Föld esetleges túlnépesedésre való hivatkozás tehát a liberálisok számára sem érvényteleníti eredeti kérdésünket: hogyan biztosítható a társadalom újratermelése, ha a homoszexualitás kialakulását mégis nagy mértékben elősegíthetik kulturális hatások, köztük a nevelés, és így fennáll annak lehetősége, hogy a saját nemükhöz vonzódók aránya a jövőben akár jelentősen megnő? (Ráadásul a globális túlnépesedés problémája sem intézhető el egyszerűen azzal, hogy „már úgyis sokan vagyunk”, hiszen a ma élő nyolcmilliárd ember nem halhatatlan. Még ha egy jóval – akár nagyságrendekkel – kisebb világnépességgel kellene is őket helyettesíteni a következő generációkban, és aztán az e szinten való stagnálást célként kitűzni, ezt a stagnáló népességet is újra kellene majd termelni, tehát megint csak felmerül a kérdés: hogyan befolyásolja ennek az újratermelésnek a lehetőségét, ha esetleg jelentősen megnő a homoszexuálisok aránya?)

Emellett van egy másik, közvetlenül az egyének jóllétével kapcsolatos, de ezért és ezen keresztül persze a társadalom jó működését szintén érintő kérdés is: vajon a homoszexuálisok nem küszködnek-e az átlagosnál jóval több testi és lelki problémával, és ha igen, ennek lehet-e egyedüli oka az ún. kisebbségi stressz, amelyet a többséget alkotók fejében még mindig ott élő régi előítéletek váltanak ki?

Kezdjük ez utóbbi kérdéskörrel, mert, ahogyan látni fogjuk, az erre adható választ fel kell majd használnunk az előző – ti. a demográfiai – problematika vizsgálatakor is. Léteznek olyan kutatási eredmények, amelyekből az derül ki, hogy a homoszexuálisok

⁴⁷Uo.

⁴⁸Van olyan szerző, aki szerint 2050-re a Föld népességének háromnegyede olyan országokban él majd, ahol a termékenységi ráta a helyettesítési szint (2,1 gyermek/nő) alatt lesz. Vö. Tóth I. János: A demográfiai számok nem hazudnak. *Valóság*, 2025/7. 103. E cikk Václav Smil cseh-kanadai környezettudós és közgazdász *A számok nem hazudnak* c. könyvét (Park Könyvkiadó, Budapest, 2024) ismerteti.

körében gyakoribbak az átlagosnál a különböző pszichés problémák, magasabb a szenvedélybetegek (alkoholisták, drogfogyasztók) és az öngyilkosságot megkísérlők aránya, és várható élettartamuk jóval rövidebb, mint a heteroszexuálisoké.⁴⁹ *Mutatis mutandis* ugyanez a helyzet a homoszexuálisok által nevelt gyerekekkel is. Az uralkodó álláspont egy ideig az volt, hogy semmilyen szempontból nincsenek hátrányban a hagyományos családban nevelkedőkkel szemben. Később azonban ezzel épp ellentétes következtetésekre jutó tanulmányok is születtek, amelyek szerint

a melegek által nevelt gyerekeknek számos mentális, viselkedésbeli és tanulási problémájuk is van. Jobban jellemző rájuk az alacsony önértékelés, a pszichés betegségek, a stressz, és gyakoribb az erőszak is az azonos nemű párok vezette családokban. Emellett ki vannak téve a nevelőszülei életmódjával összefüggésben a gyakori partnercserével és a homoszexuális életmóddal gyakran együtt járó egészségügyi és mentális problémáknak, amelyek nevelőszüleiket sújtják.⁵⁰

A „liberális” vagy „progresszív” oldal erre adott tipikus válasza az, hogy a baj ilyenkor végső soron nem magukkal a homoszexuálisokkal van, hanem a környezetükkel, amelyet sokszor még ma is a homofóbia jellemez, és ennek megnyilvánulásai okozzák a saját nemükhöz vonzódók esetleges pszichés (és ezen keresztül szomatikus) rendellenességeit, ill. az azonos nemű párok által nevelt gyerekek fent említett problémáit. Ezzel kapcsolatban jött létre a „kisebbségi stressz” (*minority stress*) elmélete, amelyet Ilan Meyer dolgozott ki, aki szerint a nem heteroszexuális és nem cisz nemű személyek a velük szembeni előítéletek miatt nagyobb stressznek vannak kitéve, mint a többséghez tartozók, és ez magyarázza rosszabb lelki és testi állapotukat.⁵¹

A konzervatív oldalhoz tartozó szerzők ezzel szemben úgy látják: ezek a gondok nem, vagy csak részben tekinthetők a környezetükben uralkodó homofóbia következményének. Sokan arra hivatkoznak, hogy az említett problémák nemcsak ott gyakoriak, ahol még elevenen élnek a saját nemükhöz vonzódókkal szembeni hagyományos ellenérzések, hanem a homoszexualitás (és általában a szexuális élettel, nemi identitással stb. kapcsolatos új jelenségek) iránt régóta messzemenően toleráns és elfogadó országokban (pl. Hollandiában) ill. országrészekben, városokban (pl. Floridában, San Franciscóban, New Yorkban) is ugyanúgy léteznek mind maguknak a homoszexuálisoknak, mind pedig az általuk nevelt gyerekeknek a fentiekben említett problémái.⁵² Ilyen és egyéb megfontolások alapján sok szakember úgy véli, hogy a homofóbia önmagában nem magyarázza sem a homoszexuálisok, sem a velük élő gyerekek átlagosnál rosszabb egészségi állapotát és más nehézségeit.⁵³ Az okok között

⁴⁹Vö. pl. Tárkányi Ákos: Amit a tudomány valójában mond a homoszexualitásról. *Európai Családtudományi Szemle*, 2022/1. 56-58. <https://www.ecssz.eu>

⁵⁰Szilvay Gergely: *A melegházasságról. Kritika a klasszikus gondolkodás fényében*. Századvég Kiadó, Budapest, 2016. 247. – Lásd még Szilvay Gergelynek a Magyar Bioetikai Szemle jelen számában közölt írását is!

⁵¹Ilan Meyer: Rejection Sensitivity and Minority Stress: A Challenge for Clinicians and Interventionists. *Archives of Sexual Behavior*, volume 49, 2020; 2287–2289.

⁵²Vö. pl. Tárkányi, i. m. 57 és 61, ill. Szilvay, i. m., 247.

⁵³Vö. pl. Ujma Przemyslaw Péter: A kisebbségi stressz okozza-e a szexuális kisebbségek rossz mentális egészségét? *Psychiatria Hungarica*, 2022. december, 378-388.

ott lehet pl. egyebek között a homoszexuális kapcsolatoknak a heteroszexuálisokénál jóval nagyobb bomlékonysága.⁵⁴

Nem lehet tehát kizárni, hogy a homoszexuális személyek és a velük élő gyermekek valami okból (de függetlenül attól, hogy van-e velük szemben előítélet a környezetükben) az átlagosnál nagyobb szenvedéseknek vannak kitéve. Mivel pedig – mint korábban láttuk – az sem zárható ki (sőt meglehetősen valószínű), hogy tág értelemben vett kulturális hatások nagy szerepet játszanak a homoszexualitás kialakulásában, óhatatlanul felmerül a kérdés: nem az-e ennek a problémának a leghézszerűbb kezelése, ha igyekszünk elejét venni annak, hogy a kialakulás lehetséges vagy valószínű okai hathassanak az emberekre (különösen a kiskorúakra), és ezáltal növekedjék az átlagosnál boldogtalanabbak aránya a társadalomban? (Természetesen nem lehet *teljesen* kiszűrni e hatásokat, tehát homoszexuálisok mindig lesznek. A *kialakult* homoszexualitást pedig tudomásul kell venni, és megváltoztatását célzó kezelésben való részvételre *kötelezni* már csak azért sem szabad senkit, mert tudjuk, hogy e terápiák jelentős része sikertelen, ezért az érintettek közül sokakat csak fölösleges csalódásnak és emiatti szenvedésnek tennénk ki, akaratuk ellenére. Más kérdés, hogy e kezelést azoktól, akik maguk kérik, és tudnak a kudarc lehetőségéről, megtagadhatja-e egy *liberális*, aki *egyébként* a „paternalizmus” ellensége, és *más esetekben* mindig azt hangsúlyozza, hogy „felnőtteknek kell tekinteni” az embereket, akik maguk dönthetik el, mit kezdenek az életükkel.⁵⁵)

Lássuk most a másik problémát: nem veszélyezteti-e a népesség újratermelését, ha növekszik a homoszexuálisok aránya? Első pillantásra könnyűnek látszik e veszélyt kivédeni, hiszen lehet hivatkozni a modern tudomány vívmányaira, amelyek a megtermékenyítés nem hagyományos módjait is lehetővé teszik. E módok azonban ma még nem tökéletesek, és belátható időn belül aligha módosul lényegesen a fajfenntartás eddigi módja, tehát még sokáig arra lesz szükség, hogy a népesség túlnyomó többségét heteroszexuális (és persze ciszszexuális) emberek képezzék. Ám vannak érveink amellett, hogy még valamely mesterséges eljárás tökélyre fejlesztése és általános alkalmazhatósága esetén sem lenne mindegy, hogy a gyermekeket azonos nemű vagy ellenkező nemű párok nevelik.

Tegyük fel, hogy a tudomány fejlődése a nemi aktus nélküli gyermeknemzéssel kapcsolatos összes mai problémát megoldja, tehát hogy a hagyományos értelemben vett nemzés technikailag tökéletesen helyettesíthető valami más eljárással.⁵⁶ Következik-e ebből, hogy immár lényegtelen, növekszik-e a homoszexuálisok aránya, és akár többségbe is kerülhetnek? Nos, a fajfenntartás az ember esetében nem csupán azt kívánja meg, hogy megfelelő *számú* gyerek, hanem ugyanilyen lényeges a

⁵⁴Tárkányi, i. m., 56.

⁵⁵Az efféle kezeléseket azok *részbeni* sikertelenségére hivatkozva tiltani már csak azért is következtetlenség, mert ilyen alapon az alkoholisták és drogosok terápiáját sem volna szabad engedélyezni, hiszen ez is sok esetben sikertelen. (Mind a homoszexuálisok, mind az alkoholisták és drogosok esetében kb. az esetek egyharmadában sikeres a kezelés.) Vö. Tárkányi, i. m., 43, 59-60.

⁵⁶Sőt a teljesség kedvéért tegyük fel azt is, hogy az olyan típusú – főleg a keresztényeket nyugtalanító – kérdések is eltűnnek a tudomány fejlődésével, mint a be nem ültetett zigóták problémája a mesterséges megtermékenyítéskor.

megfelelő nevelés is. Láttuk azonban: vannak olyan kutatási eredmények, melyek szerint a homoszexuálisok által nevelt gyerekek kimutathatóan sok tekintetben hátrányosabb helyzetben vannak a többiekénél. A homoszexuálisok arányának növekedésével tehát e hátrányos helyzetű gyerekek száma is emelkedne. Ráadásul azt is láttuk, hogy a homoszexuálisok maguk is sok tekintetben hátrányos helyzetűek a többiekhez képest, tehát már csak ezért sem közömbös a társadalom számára, hogy mekkora arányban vannak jelen, még ha eltekintünk is attól, hogy nevelnek-e gyerekeket. Emellett azt se feledjük, hogy – amint erről korábban már szóltunk – jó érvek vannak amellett, hogy a gyermek szocializációja szempontjából a hagyományos heteroszexuális házasságon alapuló család a legjobb.

A paradigmaváltás szükségessége

A fentiekben arra kívántam rámutatni, hogy a homoszexualitással kapcsolatban a nyugati világban jelenleg uralkodó konszenzus több szempontból megkérdőjelezhető. Mint láttuk, léteznek mellett szóló érvek, hogy a homoszexualitás kialakulásában nem a biológiai okok játsszák a kizárólagos vagy a döntő szerepet; hogy nem elhanyagolhatók e téren a társadalmi tényezők (pl. a divat); hogy a homoszexualitás terjedésének lehet negatív hatása a népesség újratermelésére; hogy a homoszexuálisok és az általuk nevelt gyerekek életminősége sok tekintetben rosszabb az átlagosnál. *Ha* pedig ezek az érvek helytállóak, *akkor* számolnia kell velük minden *olyan* társadalomnak, amely tartós létet és virágzást kíván magának, és ennek megfelelő döntéseket kell hoznia a meglegházasság és az ebben nevelkedő gyermekek ügyében, továbbá abban a kérdésben, hogy a homoszexualitás milyen módon és mértékben jelenjék meg a nyilvánosságban és a közoktatásban.

Természetesen a fentiekről a végső szót a pszichológia, a pszichiátria, a genetika, a szociológia, a demográfia és más szaktudományok képviselőinek kell kimondaniuk. Nekem filozófusként e téren talán csak három feladatunk lehet.⁵⁷ Az első egy hipotetikus erkölcs felvázolása: *ha* egy civilizáció tartósan kíván létezni és virágozni, *akkor* ilyen és ilyen normákkal kell szabályoznia a maga életét, és e normarendszer keretébe kell illeszkednie a homoszexualitáshoz való viszony szabályozásának is, azon tények ismeretében, amelyeket a szaktudományok e téren feltártak. A második feladatunk annak hangsúlyozása, hogy ha civilizációnk fenntartása mellett döntünk, akkor paradigmaváltásra van szükségünk: a liberalizmus által tisztelt értékek abszolutizálása helyett azokat az *előfeltételeket* kell biztosítanunk, amelyek nélkül sem liberális értékeket, sem másfajta értékeket tisztelő egyének nem létezhetnek, tehát mindenekelőtt az emberi társadalom mint olyan feltételeinek fennmaradásáról kell gondoskodnunk, és csak az ezzel kapcsolatos feladatok (tehát a fent említett hipotetikus erkölcshez tartozó kötelességek) tisztázása után fennmaradó mozgásteret töltheti ki a szabadság, az egyenlőség, az emberi jogok és egyéb értékek érvényesítésére irányuló tevékenység. A harmadik feladatunk pedig rámutatni arra, hogy e paradigmaváltással szemben nem lehet a liberalizmus által tisztelt értékek feltétlenségére hivatkozni. A

⁵⁷E feladatokról bővebben: Turgonyi: *Természetjogállam*, i. m.

liberális értékek alapját képező társadalomeszmény elérése nem valamiféle objektív „rendeltetése” az emberiségnek, hiszen láttuk, hogy egyszerűen *nincs* sem ilyen, sem másféle rendeltetésünk, amíg Isten „zárójelben van”. Egy ateista nyugatinak tehát nem nagyon lehet érve e paradigmaváltás ellen, legfeljebb annyit mondhat, hogy az ellenkezik egy általa személy szerint preferált másik paradigmával. (A hívő nyugati viszont nagy valószínűséggel a zsidó-keresztény hagyományhoz tartozik, az ennek megfelelő Isten pedig – a Neki tulajdonított erkölcsi normák tartalmából ítélve – messzemenően helyeselné a fent említett paradigmaváltást.)

A liberális olvasókban esetleg felmerülhet a következő kérdés. Láttuk a jelen írás III. részében, hogy őket éppen egy liberális érték, az egyenlőség érvényesítésére való törekvésük motiválhatná pronatalista politikára. Most viszont azt látják, hogy fel kell adni a Nyugat ma uralkodó paradigmáját, benne a liberális értékek kultuszát. Mire mennek a pronatalizmusukkal, ha az a Nyugat, amelyet így megmentenek, már nem az ő értékeik civilizációja lesz? Mennyivel jobb ez, mint az a másik lehetséges „forgatókönyv”, hogy a migránsok leszármazottjai többségbe kerülnek, és az ő értékeik válnak uralkodókká? Nos, a feljebb mondottakból nem következik, hogy a nyugati modernitás *minden* sajátos értékét *teljesen* fel kellene adnunk. Pusztán arról van szó, hogy az értékek tiszteletéhez képest ontológiaiilag elsődleges az értékeket tisztelő emberek létezése, tehát ez utóbbról mint előfeltételtől kell előbb gondoskodnunk, *ha* egyáltalán akarjuk *bármiféle* érték tiszteletét. Elismerhetjük tehát továbbra is az emberi jogokat, a szabadságot, a demokráciát stb., csak arra kell ügyelnünk, hogy ha az ezek tisztelete által megkövetelt valamely magatartás konfliktusba kerül a társadalom tartós létezéséhez szükséges köteleességek egyikével, akkor az utóbbi élvez elsőbbséget. Végső soron az új paradigma akár egyfajta „javított liberalizmusnak” is tekinthető: *valamelyest* korlátoznunk kell eddigi szabadságunkat, előfeltételeinek védelmében, különben előbb-utóbb *egyáltalán nem lesz* szabadságunk.

E paradigmaváltásba kell illeszkednie a társadalom újratermelésének is, mint az előfeltételek talán legfontosabbikának. Ennek kapcsán kell majd eszmecserének folynia arról, mennyire helytálló tudományosan mindaz, amit a fentiekben a hagyományos család előnyeiről, a homoszexuális életforma bizonyos hátrányairól, és mindennek a népesség fenntartása szempontjából gyakorolt lehetséges pozitív ill. negatív hatásairól elmondtam. Nyitott vagyok az ellenérvekre, de e pillanatban úgy látom, hogy civilizációnk fennmaradása a hagyományos heteroszexuális és monogám házasságon alapuló család pozitív diszkriminálását kívánja. Az ehhez szükséges feladatok kijelölése után fennmaradó mozgásteret viszont arra kell maximálisan kihasználni, hogy a homoszexuálisok és más hasonló kisebbségek is a lehető legjobban érezhessék magukat, miközben tiszteletben tartják azokat a kereteket, amelyek a társadalom tartós fennmaradásához és virágzásához szükségesek. (Nem a „középkorhoz” térnénk tehát vissza, hanem olyasféle civilizációt teremtenénk, amelyet – Szilvay Gergelytől kölcsönzött kifejezéssel élve – „toleráns heteronormativitás”⁵⁸ jellemez.) A konkrét teendőket természetesen az összes érintett fél képviselői között

⁵⁸Vö. Szilvay Gergely: A gender-elmélet kritikájának válasza. *Magyar Bioetikai Szemle*, 2023/1. 27.

észérvek útján folytatott társadalmi vita során kellene tisztázni. Egy ilyen vita sikerére láthatunk esélyt, ha abból az előfeltevésből indulunk ki, hogy civilizációnk lakóinak többsége a Nyugat fennmaradását kívánja. Ez esetben már van közös alap, amelynek jegyében dialógust lehet folytatni a paradigmaváltás részleteiről.

E rész lezárásaként arra kell felhívnom a figyelmet, hogy a szükséges változás természetesen nemcsak a homoszexuálisok részéről kívánhat bizonyos kompromisszumokat, alkalmazkodást azon normákhoz, amelyeket a civilizáció fenntartása megkíván. A társadalom túlnyomó többségét képező heteroszexuálisoktól ugyanez várható, hiszen éppen az ő dolguk a népesség újratermelése. Újból meg kell tanulniuk áldozatokat hozni a társadalom jövője érdekében. Ugyanígy a napjainkra kialakult helyzetért sem lehet egyoldalúan kizárólag a homoszexuális (vagy általánosságban az LMBTQ) mozgalmakat bűnbakká tenni. A hagyományos család intézményének bomlasztása már ezek komoly politikai tényezőkké válása előtt megindult, a szexuális forradalmat és a nemi erkölcs régi normáinak ezzel járó tekintélyvesztését pedig a Nyugat heteroszexuális többsége is lelkesen üdvözölte. A mai demográfiai válságért mindannyian felelősek vagyunk.

IV. Homoszexualitás, *woke* és kapitalizmus

Előzetes megjegyzések

Láttuk, hogy racionális párbeszéd kellene a két oldal között, amelybe nem keverednek aktuálpolitikai szempontok, és ahol minden nézet kifejtését egyforma tisztelettel hallgatják végig, majd kizárólag észérvek alapján értékelik. Ma azonban erre nincs mód. A két oldal egyike a nyugati világ szinte minden országában hatalmas anyagi és politikai támogatást élvez, uralkodó helyzetbe került a tömegkommunikációban, és úgy tesz, mintha mindazon – a fentiekben röviden bemutatott – állításokat, amelyek szerint a homoszexualitás negatív hatással lehet akár a népesedésre, akár az egyének jóllétére, már régen megcáfolták volna, komoly tudományos ellenvetések többé nem lennének velük szemben, és az, aki még mindig képviseli őket, csupán irracionális gyűlölettel indítva cselekszik, vagy politikai célokból akar „morális pánikot” kelteni, esetleg egyéb hátsó szándéka van, de magához a tárgyhöz érdemben kapcsolódó érvet már nem tud felhozni. Tudjuk azonban, hogy ez a helyzet nem tisztán tudományos érvek nyomán alakult ki, és fenntartásához is gyakran tudományon kívüli eszközöket használnak.⁵⁹ Miért történt – és történik – ez így? Miféle érdekek fűződnek a homoszexualitással kapcsolatos negatívumok bemutatásának megnehezítéséhez?

Mivel a homoszexuálisok érdekvédelme a mai nyugati világban szorosan kapcsolódik más identitáspolitikai törekvésekhez, így a transzneműek mozgalmaihoz, a

⁵⁹Tényi Tamás jelen számunkban közölt tanulmányából is kiderül mindez; elég, ha az Amerikai Pszichiátriai Társaság (APA) nevezetes 1973-as döntésének valódi hátterére gondolunk. De hivatkozhatunk egy másik híres példára is: a homoszexuálisok által nevelt gyerekeket érő hátrányokról tanulmányt író Mark Regnerus esetére, aki ellen emiatt valóságos „boszorkányüldözés” indult. Vö. Szilvay, i. m., 25. Lásd Szilvay jelen számunkban közölt írását is!

feminizmushoz, a Black Lives Matter-hez stb., célszerű a maga egészében vett identitáspolitikát vagy *woke* mai óriási befolyásának okait vizsgálni. (Az identitáspolitikát és a *woke* kifejezéseket az egyszerűség kedvéért a továbbiakban azonos értelemben használom.)

Az okok keresésekor érdemes két szintet megkülönböztetni. Egyrészt szemügyre vehetjük azokat az érveket, amelyeket a *woke* hívei és az e politika hatása alá került intézmények nyíltan használnak hivatkozási alapként (úgy is mondhatnánk, „ideológiaként”), másrészt kereshetjük azokat a mélyebb, sokszor a nyilatkozókban sem tudatosuló okokat, amelyek mozgatják őket.

A woke liberális háttere

A fő hivatkozási alap az *egyenlőség* mint a mai nyugati civilizáció egyik legfontosabb – sőt talán a legfontosabb – deklarált értéke. Ennek megfelelően a *diszkrimináció* legkülönbözőbb formáival szembeni küzdelem is megfigyelhető. Ha az egyenlőséget a maga elvontságában, a társadalom mint egész működéséhez szükséges oksági kapcsolatok rendszeréből kiragadva tekintjük a legfontosabb értéknek, akkor így, első közelítésben logikusnak látszanak a *woke* törekvései, pl. a különböző kvóták alkalmazásai, a történelem során (vagy akár a közelmúltban) negatív diszkriminációt (esetleg kifejezetten elnyomatást, üldöztetést) elszenvedett csoportoknak nyújtott kompenzációk, a tagjaik fokozott érzékenységre való odafigyelés, és így tovább. Ha azonban azt is akarjuk, hogy az egyenlőséget és más értékeket tisztelő társadalom fennmaradjon és virágozzék, akkor, mint már láttuk, az ehhez szükséges *előfeltételeket* is biztosítanunk kell, ez pedig megkövetelheti, hogy az egyenlőséget ne mechanikusan érvényesítsük, hanem bizonyos korlátozásokat fogadjunk el. Ha pedig az egyenlőség és a fent említett előfeltételek konfliktusba kerülnek egymással, akkor természetesen az előbbit kell alárendelnünk az utóbbiaknak. Így pl. nyilvánvaló, hogy a különböző hivatalok, munkakörök betöltésekor a szakértelemnek és a képességeknek kell számítaniuk, nem pedig a jelentkezők szexuális orientációjának, nemének, etnikai hovatartozásának stb., hiszen így kívánja a társadalom egészének érdeke. Vagy, hogy a bennünket most közelebbről érdeklő témánál maradjunk: mint láttuk, a népesség újratermelésének biztosítása végett lehetnek érvek amellett, hogy az állam a hagyományos heteroszexuális házasságon alapuló családot megkülönböztetett támogatásban részesítse, e téren tehát *ne* az életformák teljes egyenlőségéből induljon ki.

Nemcsak az egyenlőségre, hanem a szabadságra hivatkozva is lehet – és szoktak is – érvelni az identitáspolitikát által védelt életformák mellett: hangsúlyozhatják, hogy az egyén szabadságának határa a másik egyén hasonló szabadsága, vagy, J. S. Mill kárelvének jegyében,⁶⁰ úgy is fogalmazhatnak, hogy mindaddig szabadságomban

⁶⁰ A „kárelv” (*harm principle*) kifejezés csak a XX. században született (Joel Feinberg alkotta meg), maga Mill tehát még nem használta, de az elv klasszikus megfogalmazása tőle származik: „Az egyetlen cél, amelynek érdekében jogosan lehet egy civilizált közösség bármely tagjával szemben – akarata ellenére – erőszakot alkalmazni: mások sérelmének

áll bármit tenni, amíg magatartással nem okozok kárt más egyéneknek, mármint pl. két felnőtt homoszexuális egymással önként nemi kapcsolatra lépve egyetlen további személynek sem okoz kárt, ugyanakkor a társadalomban a melegekkel szemben meglévő esetleges ellenérzések sérthetik kettejük érzékenységét, tehát éppen nekik okoz kárt a „homofób” közvélemény, és ha ettől való félelmük akadályozza kapcsolatuk megfelelő megélését, akkor voltaképpen a szabadságuk sérül, még ha a jog megengedi is az azonos neműek kapcsolatát. A válasz természetesen hasonló ahhoz, amelyet az egyenlőség kapcsán adhatunk: ha tartósan fennálló társadalmat akarunk, akkor ennek *előfeltételeiről*, így a heteroszexualitás többségi voltának fenntartásáról is gondoskodnunk kell, és az előfeltételek biztosításának előnyt kell élveznie más szempontokkal – így pl. az egyének „érzékenységével” – szemben.⁶¹

Ám az egyenlőségre vagy a szabadságra történő hivatkozással szembeni ellenérvek mellett legalább ugyanilyen fontos annak vizsgálata, hogy milyen mélyebb okok állnak e hivatkozás mögött. Ha ugyanis egyszerűen arról volna szó, hogy akár az egyenlőség, akár a szabadság iránti tisztelet belső logikája követeli meg azt az elszántságot és hevesiséget, amellyel napjainkban bizonyos identitáscsoportokat védelmeznék a diszkriminációtól, akkor felmerül a kérdés, hogy miért csak most jutott el idáig a nyugati civilizáció. Miért nem védelmezték őket ugyanilyen intenzíven már a klasszikus liberalizmus idején is?

Identitáspolitikai és kapitalizmus

Mi, konzervatívok gyakran hajlunk arra a válaszra, hogy e jelenség mögött végső soron a marxizmusnak egy új formája működik, amelynek képviselői ugyanúgy két csoportra, elnyomókra és elnyomottakra osztják a társadalmat, mint a hagyományos értelemben vett marxisták, azzal a különbséggel, hogy ez utóbbiak gazdasági alapon határozták meg a konfliktusban lévő feleket, míg a *woke*-hoz tartozó irányzatok rassz, nem, szexuális orientáció vagy más efféle jellemzők szerint különítik el az egymással szemben állókat, miközben továbbra is a kapitalizmus megdöntése a cél.

Látni fogjuk azonban, hogy a helyzet nem ilyen egyszerű. Igaz, hogy a *woke* képviselői között valóban találunk olyanokat, akik kifejezetten marxistának vallják magukat,⁶² és hogy ettől függetlenül is kétségtelenül vannak bizonyos hasonlóságok az

a megakadályozása.” (John Stuart Mill: „A szabadságról”, in J. S. Mill: *A szabadságról – Haszonehívés*, Magyar Helikon, Budapest, 1980. 27.) Kérdés, hogy mi értendő a „mások” szón: csak konkrét egyénekre vonatkozik, vagy a társadalomra mint olyanra is. Mindkét értelmezés mellett lehet szövegrészeket idézni Milltől, de a liberalizmus tényleges gyakorlatában az előbbi interpretáció érvényesül, azzal összefüggésben, hogy a nyugati modernitás elhanyagolja a társadalom tartós fennmaradását szolgáló előfeltételek tudatos megőrzését. Lényegében erre mutat rá a Böckenförde-paradoxon és a (Paul Kirchhofftól származó) Diogenész-paradoxon. Erről (és a liberalizmus önromboló voltáról általában) lásd: Turgonyi: *Természetjogállam*, i. m., 53-83., különösen 68-69.

⁶¹Most természetesen feltételezzük, hogy a korábban a homoszexualitásnak a társadalomra és az egyéni jólétre gyakorolt hatásával kapcsolatban említett aggályaink indokoltak.

⁶²Így pl. a Black Lives Matter mozgalom alapítója, Patrisse Cullors azt állítja, hogy ő és a társalapító – Alicia Garza – „képzett marxisták” (*trained marxists*). Vö. pl. Yaron Steinbuch: Black Lives Matter co-founder describes herself as 'trained Marxist', *New York Post*, June 25, 2020. <https://nypost.com/2020/06/25/blm-co-founder-describes-herself-as-trained-marxist/> Legutóbbi hozzáférés: 2025. 08. 03.

identitáspolitikai elméleti háttére és a marxizmus között.⁶³ Ugyanakkor azonban az e témáról nyilatkozó szerzők közül sokan – köztük marxisták is – inkább a különbségeket hangsúlyozzák, és gyakran bírálatokat is megfogalmaznak a csoportidentitásokra való egyoldalú koncentrálással szemben.

Ezt tette például a brit marxizmus egyik legismertebb egykori képviselője, Eric Hobsbawm is, aki egy 1996-os londoni előadásában azt állította: az identitáspolitikai megosztja a baloldalt.⁶⁴ A kortárs marxisták közül Slavoj Žižek úgy véli, hogy a *woke* „kiszorította az osztályharcot, és egy olyan liberális elitet hozott létre, amely annak érdekében, hogy elterelje a figyelmet saját tagjainak gazdasági és politikai hatalmáról, azt állítja, hogy megvédi a fenyegetett faji és szexuális kisebbségeket”.⁶⁵

Mások (nem marxisták, sőt nem is csupán baloldaliak) szintén gyakran emlékeztetnek arra, hogy a *woke* bizonyos értelemben éppen a kapitalizmus érdekét szolgálja, és ez magyarázza az identitáspolitikának a nagytőke általi felkarolását is. Sokan hangsúlyozzák – Žižekhez hasonlóan –, hogy figyelemelterelésről van szó: miközben a nagy cégek a nyugati világ nemi identitás, szexuális orientáció vagy rassz alapján meghatározódó csoportjainak érzékenységét védik, háttérbe szorulhat az anyagi javak elosztásának kérdése vagy az a tény, hogy termékeik gyakran a Nyugaton kívüli elmaradott országokban, az éhbérért dolgozó ottani munkások – sokszor gyerekek – kizsákmányolásával készülnek.⁶⁶

Szintén a *woke* és a kapitalizmus érdekszövetségének létrejöttét kívánják magyarázni azok, akik szerint a cégek számára jó reklám, ha látványosan kiállnak egyes a köztudatban „nemes ügyeknek” számító törekvések mellett, megfelelve annak a korunkban erősödő közmegegyezésnek, hogy a gazdaság működtetőinek a haszonra való törekvés mellett erkölcsi kötelességük a „társadalmi felelősségvállalás”.⁶⁷ Ez kétségtávolú így van, de önmagában nem magyarázza meg a vállalatok által támogatott ügyek *tartalmát*: miért éppen a meleg- és transzjogokért való küzdelem javítja ma egy cég *image*-ét, és nem például az életvédelem vagy a hagyományos család és házasság intézménye melletti nyilvános elköteleződés?

A magyarázathoz abból a változásból kell kiindulnunk, amely a kapitalizmus működésében a fogyasztói társadalom megjelenésével következett be. Míg „a kapitalista gazdálkodás kezdete egy olyan készséget követelt meg, amely a közvetlen

⁶³Ezekről – de persze a különbségekről is – bővebben írtam másutt: Turgonyi Zoltán: A Nyugat erkölcsi válsága. Az önmagát komolyan vevő liberalizmus kora. *Kommentár*, 2023/4. 114-126. Lásd különösen a 122-126. oldalt!

⁶⁴Eric Hobsbawm: Identity Politics and the Left; Institute of Education, London, 2 May 1996; <https://web.archive.org/web/20170918013136/http://banmarchive.org.uk/articles/1996%20annual%20lecture.htm> Legutóbbi hozzáférés: 2025. 07. 12.

⁶⁵Slavoj Žižek: Sem a politikailag korrekt liberális berendezkedés, sem az alt-right nem kínál számunkra megoldást. *Mérce*, 2022. október 20.

⁶⁶Vö. pl. Hajdú Tímea: Frankenstein amerikai szörnyetege: a woke kapitalizmus, *Neokohn*, 2023. január 21., <https://neokohn.hu/2023/01/21/frankenstein-amerikai-szornyetege-a-woke-kapitalizmus/> Legutóbbi hozzáférés: 2025. július 7.

⁶⁷Vö. pl. Párkányi Eszter – Koskovics Zoltán: Az identitáspolitikai mint marketingstratégia. *Mandiner*, 2020. október 14. <https://mandiner.hu/velemeney/2020/10/az-identitaspolitika-mint-marketingstrategia> Legutóbbi hozzáférés: 2025. július 9.

kielégülés elhalasztására irányult”,⁶⁸ és ezzel összefüggésben a takarékos, szorgalmas, a rendet és a munkát értéként tisztelő embertípusra volt szükség, addig a XX. században a kapitalizmus már egyre inkább olyan emberek *mint fogyasztók* tömeges létezését kívánja, akik könnyen engednek pillanatnyi vágyaiknak, nem halasztják el azok kielégítését, nem tartják őket vissza általuk elfogadott elvek különböző élvezetek keresésétől, és így tovább, röviden szólva hajlamosak egyfajta hedonisztikus beállítottságra. Daniel Bell ezt ellentmondásként írja le, rámutatva, hogy miközben a kapitalizmusnak ebben az új szakaszában a piac e hedonista embertípust igényli, *termelőként* még mindig a régi típusú, fegyelmezett, önkorlátozó, vágyain uralkodó ember az ideális.⁶⁹ Tringer László szavaival a következőket tehetjük hozzá mindehhez:

Az „ideális fogyasztó” a kapcsolataitól, céljaitól megfosztott, magányosan szorongó ember. Az emberi kapcsolatok is fogyasztási cikké válnak. A fogyasztói társadalom ideálja az infantilis személyiség (az érett ellentéte), akinek jellemzői: bizalmatlanság, sőt ellenségesség, unalom, öncélú izgalomkeresés, erőszak, agresszivitás. [...] Az az ember, akinek nincsenek hosszú távú céljai, aki nem bízik senkiben, és a kapcsolatokat is fogyasztási cikknek tekinti, manipulálható, befolyásolható a legkönnyebben.⁷⁰

Nyilvánvaló, hogy e típus kialakulását akadályozzák a hagyományos erkölcsi normák, amelyeket *de facto* túlnyomórészt a kereszténység közvetített a nyugati emberek felé (noha *de jure* épp a keresztény tanítás szerint e normák a természetjoghoz tartoznak, és így észérvekkel is védhetők), így a kapitalizmusnak érdeke e vallás gyengítése vagy oly módon történő átalakítása, hogy a kereszténység az általa hirdetett eredeti morális előírások nagy részét feladja, és végső soron egy merőben evilági humanitárius tevékenységre és bármely egyéni állapot és magatartás parttalan, feltétel nélküli „elfogadásának” kultuszára redukálódjék. Mint ismeretes, a nyugati egyházak jelentős része sokszor enged is az e tekintetben rájuk nehezedő nyomásnak.

Ezért kezdik éppen ekkor „komolyan venni” és ténylegesen felhasználni azokat az eszközöket és lehetőségeket, amelyek már régóta léteznek a nyugati civilizációban. Most kezdenek el tömegesen élni az emberek a vallástól való szabadságra is kiterjedő vallásszabadság és az erkölcsi pluralizmus lehetőségével, amelyet *elvben* már a régi, XIX. századi liberalizmus szelleme is lehetővé tett.

Az így megkérdőjeleződő normák közül minket most, írásunk témájánál fogva, természetesen elsősorban a szexualitásra vonatkozó szabályok érdekelnek, de egyébként is talán ezen a téren zajlott le a leggyökeresebb erkölcsi változás a XX. század során. Az ötvenes években a nyugati emberek zöme még úgy gondolta, hogy a szexuális élet normális színtere az egy férfi és egy nő közötti házasság, amelynek természetes velejárója, hogy a párnak előbb-utóbb gyermekei is születnek. Kortársaink számára ez végtelenül távolinak látszik, mert napjaink nyugati civilizációjában e szabályoknak épp az ellenkezője evidens: a szexualitás terén nagykorú személyek között (hacsak nem közeli vérrokonok) bármi megengedettnek számít, amíg minden

⁶⁸Ralf Dahrendorf: Válság után: vissza a protestáns etikához? *Fordulat*, 2011/3. 113.

⁶⁹Vö. pl. Daniel Bell: *The Cultural Contradictions of Capitalism*. Basic Books, New York, 1978. XXV. és 37.

⁷⁰Tringer László: A család szerepe és a lelki egészség. *Vigilia*, 2000/8. 595.

érintett fél önként vesz részt a kapcsolatban, hiszen ez esetben nem ártanak senkinek. Természetesen elvileg pluralizmus van erkölcsi téren, tehát önként bárki választhatja magának a több korlátozással, lemondással, erőfeszítéssel járó hagyományos keresztény normákat is, de ha a közvélemény formálójától folytonosan azt hallja, hogy az ettől különböző erkölcsi rendszerek is legitimek, (amíg a kárelvet tiszteletben tartják), akkor miért ne választaná a könnyebb utat, anélkül jutva szexuális örömhöz, hogy ennek áráként vállalnia kelljen a családdal járó terheket, kötöttségeket, amelyek ráadásul akadályozzák az élmények korunkban egyre gazdagabb választékához való hozzáférést? Belátható anyagi érdeke már a gyermekvállaláshoz sem fűződik, hiszen úgy véli, nyugdíjgaranciájának befizetésével gondoskodott öregkori biztonságáról. Így válik ideális fogyasztóvá. De tulajdonképpen már magával a szingli-léttel is hasznára lehet gazdaságilag a fogyasztói társadalomnak, legalábbis rövid távon. Botos Katalin így ír erről:

A kapitalizmus és a technológiai haladás furcsa helyzetet teremtett: minél kisebb a társadalom alapegysége, mondjuk, csupán egy egyénre csökken le, annál több kereslet generál, annál jobban elmélyíti a piacot. Annál több lakás, hűtőgép, bútor, tévé szükséges, minél kisebb egységekre bomlik szét a társadalom. A tőkének nyilván az a legkedvezőbb, ha minden egyes személy kompletten felszerelt, külön otthonban lakik. Annál több tartós fogyasztási cikkre lesz szükség, a lakások építéséhez annál több szakmunkára, szolgáltatásra, vagyis annál jobban szélesedik, mélyül a piac. S természetesen annál jobban nő a profit...⁷¹

Az életforma-választás e szabadsága és a jólét biztosította a nyugati emberek zömének lojalitását a kapitalizmus és a liberális demokrácia iránt, és mindez persze hatékony propaganda lehetett a hidegháború éveiben a „szabad világ” felsőbbrendűsége mellett. A szexuális forradalom is ebbe az öszsképhez illeszkedett, és megindulásakor még nem lehetett sejteni, milyen hatással lesz a népesedésre. Akkoriban a tőke szempontjából elsősorban az számított, hogy minél kevesebb vallási és erkölcsi korlát álljon a hedonizmus útjában. Ugyanez természetesen a fogyasztók számára is igen vonzó lehetett, ráadásul az e folyamat során legitimé váló élvezetek mellett maga a korlátok lebontásáért (pl. az abortusz jogáért) folytatott harc is önálló élménnyé válhatott: a kissé prózai polgári világba némi romantikát vihetett az, ha az átlagember egy-egy tüntetésen különösebb kockázat nélkül szabadsághősnek képzelhette magát. Részben emiatt vált divattá egy tág értelemben vett „balosság”, a bármiféle értelemben vett korlátok, szabályok, fegyelem, rend stb. elleni küzdelem.

Az ennek megfelelő új erkölcsi normák melletti kiállás valamiképpen „státuszszimbólummá” vált, ugyanúgy, mint bizonyos különleges márkájú áruk birtoklása. Rob Henderson szerint az így felkapottá váló „luxushiedelmek” (*luxury beliefs*) először a leggazdagabbak körében divatosak, de később a szélesebb tömegek is magukéva teszik őket.⁷² E normák önmagukban „posztmaterális” értékek, de attól

⁷¹ Botos Katalin: A család válságának okai – közgazdász szemmel. *Magyar Idők*, 2016. augusztus 9. <https://www.magyaridok.hu/velemen/csalad-valsganak-okai-kozgazdaszszemmel-901804/> Legutóbbi hozzáférés: 2025. 07. 10.

⁷²Vö. Rob Henderson: Thorstein Veblen's Theory of the Leisure Class – A Status Update. *Quillette*, 2019. 11. 16.

kezdve, hogy tömegek részére váltak nekik szubjektíve fontos szükségletté, nagyon is „materiális” hasznot hozhatnak a divatossá vált ügyeket felkaroló cégek számára: ha az utóbbiak ekképp demonstrálják, hogy „társadalmi felelősséget” vállalnak, ez kitűnő reklám a számukra, és a tőlük való vásárlás így közvetve mintegy a szóban forgó „nemes ügy” melletti kiállást is jelenti, vagyis a vevő az áru mellé egy adag jó lelkiismeretet is kap ráadásként. Ugyanezért persze a tőke érdekelt az efféle „ügyek” *szaporításában* is. (Akárcsak a fogyasztók, hiszen ez nekik is újabb és újabb alkalmakat jelent „erkölcsi felsőbbrendűségük” demonstrálására.)

Ebbe az összefüggésrendszerbe illeszkedik mármost a homoszexuálisok érdekeinek védelmére indított mozgalmak támogatása is, mind a gazdasági hatalom, mind a fogyasztók részéről. Kezdjük az utóbbiakkal! Közülük maguknak a homoszexuálisoknak az érdekeltsége természetesen érthető. Mások viszont egyrészt azért támogathatják e mozgalmakat, mert ez újabb alkalom lehet arra, hogy – az előző bekezdésben mondottaknak megfelelően – egy erkölcsileg helyesnek gondolt ügy mellé állva pozitív én-képüket erősítsék, másrészt pedig azért, mert valamilyen mértékben maguk is eltávolodtak a hagyományos nemi erkölcstől, és ennek igazolására szolgálhat, egyfajta *a fortiori* érvként, a homoszexuális magatartás elfogadottságára való hivatkozás, hiszen a szabados életformát folytató heteroszexuális úgy gondolhatja: ha még az azonos neműek kapcsolata is megengedett, akkor még inkább az az ő magatartása, amely kisebb mértékben tér el a régi szexuális normáktól.

A cégeknek egyrészt ugyanígy egy újabb olyan ügyet jelent a meleg-mozgalom, amely mellett kiállva jó hírként öregbíthetik (és persze, mint láttuk, ezzel is elterelhetik a figyelmet arról, hogy más téren korántsem állnak ki ilyen következetesen az egyenlőség mellett). De azt se feledjük, hogy, másrészt, közvetlen anyagi hasznuk is lehet a dologból. Pap Szilárd szerint

a szexuális kisebbségek társadalmi elismerésének elmúlt évtizedekben tapasztalható javulása *nem* [...] a jogvédőknek és aktivistáknak köszönhető, [...] *hanem* mintegy automatikusan következett a neoliborális kapitalizmus strukturális jellegzetességeiből és ideológiai szükségleteiből. [...] [A] fordista tömegtermelés egyentermékei helyét a [...] személyre szabható termékek világa vette át. Ez pedig az egyéni szubjektivitások, identitások egyre erőteljesebb differenciálódását is lehetővé tette, a piaci szereplők ugyanis minden újabb és újabb fogyasztói (al)csoporthat lelkesen igazoltak vissza, erősítettek meg. Innen nézve, a szexuális kisebbségek identitásának elismerése és folyamatos további identitás-alcsoportok előlépése nem a politika(i) küzdelem, hanem a gazdasági struktúra, a profitmotívum szintjén dőlt el.⁷³

Rögtön hozzáteszi ugyan, hogy a fentieket nem szabad egyoldalúan túlhangsúlyozni, mert valójában „a történelem a gazdasági-társadalmi struktúrák, az emberi cselekvőképesség és a véletlenszerűség hármának dinamikus kölcsönhatásából

<https://quillette.com/2019/11/16/thorstein-veblens-theory-of-the-leisure-class-a-status-update/> Legutóbbi hozzáférés: 2025. 07. 10.

⁷³Pap Szilárd: Létezhetnek-e antikapitalista melegek? *Köztes*, 2024. szeptember 9.

<https://koztes.substack.com/p/letezhetnek-e-antikapitalista-melegek> Legutóbbi hozzáférés: 2025. 07. 13,

termelődik”,⁷⁴ de úgy véljük, a tőkének a kisebbségi identitások létében való fent jellemzett közvetlen anyagi érdekeltsége is egy lehet a homoszexuális mozgalmak sikerességét magyarázó tényezők közül. Gondoljunk arra, hogy a homoszexuális szubkultúra, ahogy Mészáros György fogalmaz, „a vágyakra építő felkínált lehetőségek elfogyasztásának terepe lesz”⁷⁵. Mint írja,

[i]de tartoznak szórakozási formák (partik, klubok), sportklubok, Facebook csoportok, a szexualitás megélésének helyei (szaunák, szexklubok), szexuális fétisek, online kulturális magazinok, pornográf oldalak, ismerkedős oldalak és applikációk [...], edzőtermek, ahová többségében melegek járnak, sajátos szexuális szokások. [...] Mindez azzal is jár, hogy ez a „kulturális világ” óhatatlanul piacot jelent, amit a tőkének érdeke fenntartani, bekebelezni, növelni. A melegség így áruvá válik, és az identitás maga lesz az alapja annak, hogy a melegek fenntartsák ezt a piacot, jó fogyasztók legyenek, akik ünneplik az egyén „szabadságát” ezen a téren is, és mivel ez a vágyak kielégítéséről is szól, így lojálisak legyenek az ezt lehetővé tevő rendszerhez. A magát szabadon megélő, rendszert fenntartó neoliberális szubjektum köszön itt vissza.⁷⁶

De természetesen tagadhatatlanul azoknak a szubjektív motívumoknak is van szerepük, amelyek magukat a melegjogok mellett kiálló aktivistákat mozgatták, azokat is ide értve, akik a kapitalizmus megdöntésére való hajlandóságát már elveszített nyugati munkásosztály helyett kerestek a baloldal részére a hatvanas évektől új tömegbázist a gyarmati népek, a nők, a diákság és más valamilyen szempontból hátrányos helyzetűnek gondolt, elégedetlen csoportok körében. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy végső soron ez a mozgalom (is) beépült az általa eredetileg támadott rendszerbe, újabb példaként annak, hogy a kapitalizmus – Marcuse szavaival élve – „minden valódi oppozíciót integrál”⁷⁷.

A félreértések elkerülése végett hangsúlyoznom kell: a fentieket nem azért írtam, hogy „lerántsam a leplet” a melegjogi mozgalomról, elítélve ennek a kapitalizmussal való összefonódását. Pusztán arra a kérdésre kerestem választ, hogy miért válhatott e mozgalom a XXI. században szinte egyik napról a másikra ilyen népszerűvé. Attól még nem feltétlenül lesz valami rossz, hogy a kapitalizmus számára kedvező. A jelen írásban mind a kapitalizmust, mind a meleg-mozgalmat, mind bármi egyebet annak függvényében értékelünk, hogy milyen hatással van az emberi társadalom (és közelebbről a nyugati civilizáció) fennmaradására és virágzására.

⁷⁴Uo.

⁷⁵Mészáros György: Az LMBT+ identitások és mozgalmak politikai gazdaságtana a félperiférián. *Fordulat*, 24. (2018), 234.

⁷⁶Uo.

⁷⁷Herbert Marcuse: *Az egydimenziós ember*. Ford. Józsa Péter. Kossuth, Budapest, 1990. 40. – Vö. még: Békés Márton: A lázadás profitja, *Mandiner*, 2018. február 5., <https://mandiner.hu/velemenyt/2018/02/bekes-marton-a-lazadas-profitja-es-leimeiszter-barnabas-a-lazadas-giccse>. Megjegyzések Békés Márton esszéjéhez. *Mandiner*, 2018. február 12. <https://mandiner.hu/velemenyt/2018/02/a-lazadas-giccse-megjegyzesek-bekes-marton-esszejehoz>

SZILVAY GERGELY¹

VALÓBAN „NINCS KÜLÖNBség”? FELJEGYZÉS AZ AZONOS NEMŰ PÁROK ÁLTAL NEVELT GYERMEKEK HELYZETÉRŐL

Az utóbbi időben a magyar nyilvánosságban – nem függetlenül a Pride-től – újra megjelent pszichológus tudósok által az az álláspont, mely szerint az azonos nemű párok és a biológiai (heteroszexuális) szülei által nevelt gyermekek között mentális állapotukat tekintve nincs különbség. Legutóbb összesen két kutatást hivatkoztak ennek alátámasztására.²

Ezért érdemesnek tűnik felidézni, miként született meg ez az állítólagos „tudományos konszenzus”, illetve hogy milyen problémákkal küzdenek az ezt állítólagosan alátámasztó kutatások; végül érdemes megemlíteni, a teljesség igénye nélkül, számos olyan kutatást, amely ezzel ellenkező következtetésre jut. Nem segít a helyzet megítélésében, hogy a felek kölcsönösen módszertani hibákat rónak fel a másikkal, a kérdés pedig nagyon is átpolitizált.

A konszenzus kialakulása a kutatástörténetet tekintve a következőképp alakult: a nyolcvanas-kilencvenes években az volt a kutatások meghatározó eredménye, hogy a melegpárok gyermekei rosszabb mentális állapotban vannak a biológiai szülei által nevelténél; ezután született meg a 2000-es évekre a „nincs különbség” elmélete; majd egyes kutatások arra jutottak, hogy melegpárok által nevelt gyermekek még jobb mentális állapotban is vannak, mint a biológiai szülei által neveltek (ezeket a tanulmányokat is ki lehet persze kezdeni).³

Mint azt Paul Sullins szociológus nemrég összefoglalta a Public Discourse-on: jellemzően

a társadalomtudományi folyóiratokat elárasztották a gyenge, félrevezető ’tanulmányok’, amelyeket gyakran politikailag motivált meleg szerzők írtak, és amelyek állítólag azt akarták kimutatni, hogy a gyerekek ugyanolyan jól boldogulnak az azonos nemű szülőkkel, mint a különböző neműekkel. Az elsődleges taktika az volt, hogy a meleg könyvesboltokból, meleg témájú újságokban megjelenő hirdetések, Pride-felvonulásokról és hasonló forrásokból toborzott meleg szülők nyilvánvalóan elfogult mintáit kérdezték meg arról, hogy vannak a gyermekeik, majd ezt az összes meleg szülő által nevelt gyermek

¹Dr. Szilvay Gergely politológus, történész, újságíró, a *Mandiner* főmunkatársa.

²Kengyel Judith Gabriella, Szondy Máté és Zsila Ágnes: Egy keresztény szellemiségű egyetem oktatóiként és pszichológusként valljuk: minden szeretetre épülő kapcsolat egyenértékű, *HVG*, 2025.06.18. Url: https://hvg.hu/360/20250618_magyar-szivarvanycsaladok-lmbtq-elfogadas-kutatas-ppke-pszichologusok-velemen-y-kengyel-judith-szondy-mate-zsila-agnes.

³A kutatástörténet összefoglalását lásd: Szilvay Gergely: *A melegházasságról. Kritika a klasszikus gondolkodás fényében*, Századvég, Budapest, 2016. 242-247.

reprezentatív mintájának tekintették. Magukat a gyerekeket ritkán vizsgálták meg, nem konzultáltak velük. A 'tanulmányok' jellemzően túl kicsi mintákat vettek ahhoz, hogy bármilyen különbséget mutassanak a meleg és más szülők által nevelt gyermekek között, még ha léteztek is ilyenek, majd a különbségek hiányát tévesen erős következtetésként értelmezték, miszerint nincsenek különbségek.⁴

Doug Allen metaanalízise szerint

a 2010 előtti negyvenhét ilyen tanulmányból csak négy használt véletlenszerű mintát, és a meleg szülők által nevelt gyermekek legtöbb mintája kevesebb volt, mint ötven. Tanulmányról tanulmányra a bizonyítékok hiányát a bizonyítékok hiányának bizonyítékaként mutatták be, ami egyre növekvő konszenzust táplált – a valódi bizonyítékok hiánya ellenére – miszerint 'nincsenek olyan különbségek', amelyek számításának az azonos nemű szülők által nevelt gyermekek és a saját anyjuk és apjuk által nevelt gyermekek jóléte szempontjából.⁵

Loren Marks, a Louisianai Egyetem professzora pedig az Amerikai Pszichológiai Társaság (APA)⁶ által hivatkozott azon 67 kutatást vizsgálta 2012-ben, amely alapján a szervezet problémamentesnek nyilvánította az azonos neműek kapcsolatának keretei között való gyermeknevelést, és arra jutott, hogy a legtöbbjük megbízhatatlan módszerrel készült, azaz az APA komolytalan kutatásokra alapozta álláspontját. Az APA által hivatkozott kutatásoknál rossz volt a mintavétel, kicsik voltak a minták, 26-nál nem voltak heteroszexuális kontrollcsoportok, ahol voltak, ott gyakran egyedülálló anyákat használtak kontrollcsoportként, az eredmények ellentmondásosak, hiányoznak a területileg és időben kiterjedt vizsgálatok, valamint éppenséggel épp az APA által előírányzott statisztikai követelményeknek sem felelnek meg. Többségük felső-középosztálybeli, fehér lesbikus párok gyermekeit vizsgálta, és egyik sem készített utánkövetést: nem vizsgálták, mi lesz a felnövő gyermekekkel évek múlva. Azaz ezen tanulmányok nem megbízhatóak.⁷

Walter Schumm, a Kansasi Állami Egyetem professzora, a téma szakavatott kutatója a Mandinernek adott interjújában rámutatott: téves elmélet, hogy a melegpárok gyermekei ugyanolyan jól teljesítenek, mint a biológiai szülők gyermekei, a „nincs különbség” elméletét állítólag alátámasztó kutatások többsége pedig módszertanilag hibás és politikailag motivált.⁸ Schumm 2018-ban

⁴Paul Sullins: New Vindication for the Regnerus Same-Sex Parenting Study, *Public Discourse*, 2025.06.13. Url: <https://www.thepublicdiscourse.com/2025/07/98359>.

⁵Idézet helye: Uo. A tanulmány: Doug Allen: More Heat Than Light: A Critical Assessment of the Same-Sex Parenting Literature, 1995–2013, *Marriage & Family Review* 2015, 51:2, 154–182.

⁶Nem tévesztendő össze az Amerikai Pszichiátriai Társasággal, amelynek angol nevét szintén APA-val rövidítik. – *A szerk.*

⁷Loren Marks: Same-sex parenting and children's outcomes: A closer examination of the American psychological association's brief on lesbian and gay parenting. *Social Science Research*, 2012, 41:4, 735–751.

⁸Walter Schumm: Téves elmélet, hogy a melegpárok gyermekei ugyanolyan jól teljesítenek, mint a biológiai szülők gyermekei – Walter Schumm kutató a Mandinernek (készítette: Szilvay Gergely), 2025.06.20. Url: <https://mandiner.hu/kulfold/2025/07/teves-elmelet-hogy-a-melegparok-gyermekei-ugyanolyan-jol->

egy kötetet szentelt a melegpárok gyermekeiről szóló kutatások kritikájának.⁹

Schumm és Duane Crawford egy tanulmányban azt a következtetést vonják le:

Példák vannak arra vonatkozóan, hogy az alapvető, úgynevezett tények, mint például, hogy hány gyermeket nevelnek fel azonos nemű szülők, teljesen tévesek voltak; hogyan elfogadták a nem véletlenszerű, megfelelő mintákat, jöllehet véletlenszerű nemzeti minták sok éve léteznek; hogyan sérültek a mintatervek; és hogyan végeztek hibás statisztikai elemzéseket. Úgy tűnik, hogy a politika szerepe sok esetben felülírta a tudományos józan ész és a szabványszerű módszertani protokollokat, ezzel károsítva a társadalomtudósok hitelességét, a társadalomtudomány területét és számos társadalomtudományos szakmai szervezet integritását. Az ilyen gyengébb kutatások általánosságban és a konkrét folyóiratcikk-eredményeket tekintve, minthogy úgy tűnik, hogy támogatják a politikailag korrekt célkitűzéseket, a tudomány olyan megközelítésének alkalmazását sugallják, amely szerint a cél igazolja az eszközöket, amely megközelítés végső soron aláássa a társadalom társadalomtudományba vetett bizalmát és az ilyen hibás kutatásokon alapuló bírói döntéseket.¹⁰

A különböző kritikákat még sokáig lehetne idézni. Nézzük az állítólagos konszenzussal szembe menő kutatásokból párat!

Paul Sullins 2015-ös tanulmánya szerint átlagosan rosszabbul teljesítenek azon gyermekek, akik nem élnek együtt mindkét biológiai szülőjükkel, akkor is, ha ketten nevelik őket, és ez független a nevelőszülők iskolázottságától, etnikumától, s attól is, hogy házasok-e vagy sem.¹¹ Sullins két másik tanulmányt is közzétett a melegpárok által nevelt gyermekekkel kapcsolatban: az egyik a témával kapcsolatos kutatások módszerét kritizálta, miszerint azokat toborzott jelentkezők segítségével készítették (ami torzítja a tudományos eredményt, hiszen nem reprezentatív, emellett a résztvevőket befolyásolhatja politikai céljuk),¹² a másik a melegpárok által nevelt gyermekek ADHD-ját vizsgálta.¹³ Sullinst egy általa megkritizált szociológus, Philip Cohen¹⁴ azzal gyanúsította, hogy eredményeit predátor-folyóiratban közölte,¹⁵ ám azok megjelentek hagyományos, a Scimago

teljesítenek-mint-a-biológiai-szülők-gyermekei-walter-schumm-kutató-a-mandinernek.

⁹Walter Schumm: *Same-Sex Parenting Research: A Critical Assessment*. Nielson, 2018.

¹⁰Walter R. Schumm – Duane W. Crawford: Violations of Fairness in Social Science Research: The Case of Same-Sex Marriage and Parenting, *International Journal for the Jurisprudence of the Family*, 2015, 67.

¹¹Paul Sullins: Emotional Problems among Children with SameSex Parents: Difference by Definition, *British Journal of Education, Society, and Behavioural Science*, 2015, 7:2, 99–120.

¹²Paul Sullins: Bias in Recruited Sample Research on Children with Same-Sex Parents Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ), *Journal of Scientific Research and Reports*, 2015, 5:5, 375–387.

¹³Paul Sullins: Child Attention-Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in Same-Sex Parent Families in the United States: Prevalence and Comorbidities, *British Journal of Medicine and Medical Research*, 2015, 6:10, 987–998.

¹⁴A Sullins által megkritizált tanulmány: Andrew J. Perrin – Philip N. Cohen – Neal Caren 2013: Are Children of Parents Who Had Same-Sex Relationships Disadvantaged? A Scientific Evaluation of the No-Differences Hypothesis, *Journal of Gay & Lesbian Mental Health*, 17:3, 327–336

¹⁵Emma Green: Using 'Pseudoscience' to Undermine Same-Sex Parents. *The Atlantic*, 2015. február 9. Url:

által rangsorolt folyóiratokban is (Demography, Linacre Quarterly).¹⁶

Sotirios Sarantakos ausztrál kutató például 174 iskolás gyermek képességeit vizsgálta meg húsz területen. A legjobban a házas különnemű párok, legrosszabbul a melegpárok által nevelt gyermekek teljesítettek.¹⁷

Az addig szociológussztárnak tartott Mark Regnerus és kollégái 2012-ben jelentették meg az Új Családi Struktúrák Tanulmányát (New Family Structures Study, NFSS). A Regnerus-tanulmány arra jutott: negyven változóból 25-ben van jelentős eltérés azoknál, akiknek édesanyja lesbikus kapcsolatban (is) élt, azokhoz képest, akik stabil, hagyományos házasságban élő szülők gyermekeként, azaz ép biológiai családban nőttek fel. A meleg férfiak melegkapcsolatában felnevelt gyermekeknél ez a negyvenből 11-re igaz. Az ilyen gyermekek és fiatalok inkább hasonlítanak az egy szülő által nevelt gyermekekhez. Az olyan változók kiszűrése után, mint a kor, nem, nemzetiség, stb. az derült ki: a homoszexuális vagy lesbikus párok által nevelt gyermekek közt (akik az egyik fél korábbi, heteroszexuális kapcsolatból származó biológiai gyermekei) később háromszor annyi a munkanélküli, mint a hagyományos családokban nevelkedettek között, és csaknem négyszer annyian szorulnak szociális segítségre. Azon fiatal felnőtteknek, akiket olyan nő nevelt, akinek volt lesbikus kapcsolata, a 28 százaléka munkanélküli, szemben a hagyományos családban nevelkedettek 8 százalékával. Az első kategóriába tartozók 40 százaléka csalta meg házastársát vagy élettársát, míg a második csoportba tartozóknak csak a 13 százaléka. Az első csoport 19 százaléka vett részt pszichoterápiás kezelésen depresszió, aggályoskodás vagy épp kapcsolatai sikertelensége miatt, míg a második csoportnak csak a 8 százaléka.

Aggodalomra adnak okot a kutatás korai szexuális iniciációra és molesztálásra vonatkozó adatai, amelyek egyértelműen ellentétesek a 2010-es National Longitudinal Lesbian Family Study (lásd később) eredményeivel. A lesbikus anya által nevelt gyerekek 23 százaléka bevallotta, hogy „szexuálisan érintette” őt az anya vagy annak partnernője; és 31 százalék bevallotta, hogy szexre kényszerítették akarata ellenére. Ugyanez vonatkozik a homoszexuális apa által nevelt gyerekek 25 százalékára. A lesbikus anyák által neveltek 20 százaléka és a homoszexuális apa által neveltek 25 százaléka nemi úton szerzett betegségben szenvedett.

<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2015/02/using-pseudoscience-to-undermine-same-sex-parents/385604/>

¹⁶Paul Sullins: Sample Errors Call Into Question Conclusions Regarding Same-Sex Married Parents: A Comment on “Family Structure and Child Health: Does the Sex Composition of Parents Matter?”, *Demography*, 2017, 54:6, 2375–2383.; The case for mom and dad, *Linacre Quarterly*, 2021, 88:2, 184-201.

¹⁷Sotirios Sarantakos: *Same-sex Couples*. Harvard Press, Sydney, 2000. Uő: Children in Three Contexts: Family, Education, and Social Development, *Children Australia*, 1996, 21:3. 23–31.

Paul Amato szociológus szerint Regnerus tanulmánya problémái ellenére épp módszertani szofisztikáltsága miatt emelkedik ki, és lényegében minden korábbi tanulmányánál jobb.¹⁸

Ennek ellenére Regnerus ellen és mellett petíciót indítottak, etikai vizsgálatot indítottak ellene, ami nem talált kivetni valót a munkájában, és áltudósnak állították be a baloldali lapok. Megkérdőjelezték a módszertanát is, habár a közlő folyóirat, a *Social Science Research*, ami hat lektorral nézette át Regnerus kutatását a szokásos kettő helyett, Darren Sherkat szociológus személyében szupervízort hívott, aki egymaga felülbírálta és „bullshitnek” minősítette a hat lektor és Regnerus munkáját. Később kiderült, hogy Sherkat minősíthetetlen hangvételű cikkeket írt Regnerus és más, általa konzervatívnak tartott tudósok ellen.¹⁹

Egy 2025-ös vizsgálat azonban mégis igazolni látszik Regnerus eredményeit. A Cornell University két szociológusa, Cristobal Young és Erin Cumberworth kiadott új kötetében (*Multiverse Analysis: Computational Methods for Robust Results*²⁰) azt vizsgálja – írja a *Public Discourse* –,

hogy az apró, láthatatlan módszertani döntések – például a kategóriák osztályozásának vagy a szélsőséges esetek kezelésének módja – milyen eltérő eredményeket hoztak a közzétett tanulmányokban. Ezt úgy csinálták, hogy megvizsgálták az ilyen döntések minden lehetséges ésszerű permutációjának eredményeit – amit a Pókemberre utalva ’az elemzések multiverzumának’ neveztek el –, hogy megmutassák, a lehetséges eredmények tartományában hol landolt a bejelentett eredmény. Ez az eljárás fényes fényt vetett a rejtett elemzési döntésekből eredő túlzásokra vagy torzításokra.

Mint írják: „az új módszer bemutatásához különösen erősen vitatott tanulmányokat vizsgáltak. A legtöbbjük rosszul szerepelt az ilyen vizsgálat során.”²¹

A két szerző nem mulasztotta el megvizsgálni Regnerus nagy vihart kavart, 2012-es tanulmányát sem.²² Az eredmény azonban meglepő lett: „Egyfajta stressztesztként a szerzők egy fejezetet szenteltek a Texasi Egyetem (Austin) szociológusa, Mark Regnerus 2012-es, ’mára hírhedtté vált’ tanulmányának újravizsgálására, amely ’megállapította, hogy a leszbikus, meleg, biszexuális és

¹⁸Paul Amato: The well-being of children with gay and lesbian parents. *Social Science Research*, 2012, 41:4. 771–774.

¹⁹Minderről részletesen itt írtam: Szilvay Gergely: Mark Regnerus és a tudományos kirekesztés módszertana, *Valóság*, 2025, 68:4, 1-10.

²⁰Cristobal Young – Erin Cumberworth: *Multiverse Analysis. Computational Methods for Robust Results*, Cambridge University Press, 2025.

²¹Sullins, *Public Discourse*, 2025.

²²Young–Cumberworth 2025. 11. fejezet, címe: A Data-Processing Multiverse: Re-Analysis of Regnerus (2012) and Critics.

transznemű (LMBT) szülők gyermekei az »ép biológiai családban« (IBF) nevelkedőkhöz képest számos szociodevelopmentális szempontból rosszabbul teljesítettek – amit tömören 'LMBT-hatásnak' neveznek (bár pontatlanul: transznemű személyeket nem vizsgáltak).” Nos, „ennek az erősen vitatott tanulmánynak a széles körű kritikája több mint kétmillió alternatív elemzés multiverzumát eredményezte, amelyek statisztikailag szignifikánsak voltak (ami azt jelenti, hogy az eredmények nem lehettek a véletlenszerű mintavételből adódó véletlenszerű eltérések következményei). Kezdetben arra számítottak, hogy 'egy átfogó multiverzum-elemzés erőteljesen meggyőző módon fogja alátámasztani [a tanulmány számos kritikusanak] álláspontját'.” De

helyett Young és Cumberworth valami váratlan és figyelemre méltó dolgot talált: a kétmillió szignifikáns alternatíva közül egy sem vezetett pozitív eredményekhez az LMBT-szülők gyermekei számára. Bár gyakran kisebb hatásokkal, de minden elemzés megerősítette a Regnerus-tanulmány központi megállapítását, miszerint a gyerekek jobban jártak az ép biológiai szülőkkel, mint az LMBT szülőkkel. Kiderült, hogy Regnerus tézise nem csak abban az elemzési modellben volt igaz, amelyben bemutatta: hanem minden lehetséges elemzési modellben igaz volt.²³

Mindehhez még hozzátehetjük: svéd kutatók, akik 24, 1987 és 2007 közt megjelent tanulmányt néztek át, amelyek összesen 22300 alanyt vizsgáltak, rámutattak, hogy azok a gyermekek, akik együtt éltek a szüleikkel, édesanyjukkal és édesapjukkal, kevesebb viselkedési problémával küzdenek. Az apáknak különösen is aktív szerepük van a lányaik pszichológiai és fiaik viselkedési zavarainak leküzdésében, csökkenésében. Az apával való folyamatos kapcsolat csökkenti az esélyét annak, hogy a gyerek szembekerül a törvénnyel, erősíti a kognitív képességeket, mint az intelligencia, a logika, és a nyelvi fejlődésnek is hasznára van. A svéd uppsalai egyetem professzora, Anna Sarkadi, aki az egyetem női és gyermekjóléti tanszékének tanára, figyelmeztet: a pozitív apafigurával találkozó gyermekek jobbak a tanulásban, és jobb kapcsolatot alakítanak ki mindkét nem képviselőivel. A nők esetében a jó apa jobb partnerkapcsolatokhoz és jobb mentális-pszichikai állapothoz vezet.²⁴

Az apák és anyák közti, fent taglalt különbségeket számos más kutatás is igazolja, s mindez nem meglepő, tekintve a női és a férfi gének, hormonok, agy és psziché közti, a pusztán anatómián jóval túlmutató különbségeket. Az apák (és a hagyományos család) szerepét lebecsülők úgy tartják, nem az az elsődleges, hogy kikből áll a család, hanem hogy mit nyújtanak a szülők. Azonban tévednek. 172 kutatás elemzése például meghatározó különbségeket talált az anyák és apák szerepét illetően.²⁵ Azaz egy nő nem tud helyettesíteni egy apát, és egy férfi sem

²³Sullins, *Public Discourse*, 2025.

²⁴Anna Sarkadi et al.: Fathers' Involvement and Children's Developmental Outcomes: A Systematic Review of Longitudinal Studies, *Acta Paediatrica*, 2008, 97:2, 153-158. Sax, Leonard, 'How Common is Intersex? A Response to Anne Fausto-Sterling', *The Journal of Sex Research*, 2002, 39, 174-178.

²⁵Hugh Lytton – David M. Romney: Parents' Differential Socialization of Boys and Girls: A Meta-Analysis,

egy anyát. Ráadásul a melegpárok gyermekei és általában az LMBTQ-emberek esetében gyakran felhozott kisebbségi stressz elmélete is kikezdehető, miszerint a társadalmi kirekesztés okozza a mentális problémákat.²⁶

Nemhiába jegyzi meg Walter Schumm, hogy „ma már a tudósok is kezdenek egy kicsit ellépni tőle (mármost a 'nincs különbség' elméletétől – SzG), és inkább az LMBT-családokon belüli kutatásokat szorgalmazzák, mintsem az LMBT- és a hagyományos családok összehasonlítását”.²⁷ Mindehhez még hozzá kell számítanunk a társadalomtudományban, és főleg a pszichológia tudományában jelentkező progresszív torzítást (lásd elsősorban Nathan Honeycutt és Lee Jussim kutatásait).²⁸

Bizonyára sokáig lehetne idézgetni a bármely álláspontot megerősíteni látszó tanulmányokat. Mindenesetre a fentiek fényében egyértelmű, hogy a vélelmezett „tudományos konszenzus” nem létezik, vagy látszólagos, és inkább politikai okai vannak, mintsem tudományosak. A legkevesebb és legbiztosabb, amit kijelenthetünk, hogy nem látunk tisztán a kérdésben, és ha ennyi tanulmány van a „nincs különbség” elmélete ellen, akkor az nem áll biztos lábakon. Emellett a tudományos konszenzus megkérdőjelezése mindig is a tudomány sajátja volt, ami inkább előre viszi azt, semmint hátráltatja, így az eme konszenzussal ellentétes eredményre jutó tudósok áltudósnak való kikiáltása, kirekesztése, illetve elhallgatása és ignorálása legalábbis visszás.

Psychological Bulletin, 1991, 109, 267-296.

²⁶Ujma P. Péter: A kisebbségi stressz okozza-e a szexuális kisebbségek rossz mentális egészségét?, *Psychiatria Hungarica: A Magyar Pszichiátriai Társaság tudományos folyóirata*, 2022, 37:4, 378-388.

²⁷Schumm 2025. (Mandiner-interjú)

²⁸Pl.: Nathan Honeycutt – Lee Jussim: A Model of Political Bias in Social Science Research, *Psychological Inquiry*, 2020, 31:1, 73–85. Nathan Honeycutt – Lee Jussim: Political bias in the social sciences: A critical, theoretical, and empirical review, In Frisby, C.L., Redding, R.E., O'Donohue, W.T., & Lilienfeld, S.O. (szerk.): *Ideological and political bias in psychology: Nature, scope and solutions*. Springer, New York, 2023. Lásd még pl.: Jon A Shields – Joshua M. Dunn: *Passing on the Right: Conservative Professors in the Progressive University*, Oxford University Press, 2016. Robert Maranto (szerk.): *The Politically Correct University: Problems, Scope, and Reforms*. AEI Press, Washington, D.C., 2009.

FÓRUM

A MAGYAR BIOETIKAI TÁRSASÁG 2024. NOVEMBER 8-ÁN TARTOTT *PALLIATÍV MEDICINA ÉS HOSPICE* CÍMŰ KONFERENCIÁJÁNAK ANYAGÁBÓL

KUMINETZ GÉZA¹

A JÓ ÉLET ÉS A JÓ HALÁL KEGYELMÉRŐL

(Megnyitó beszéd)

A vallásos ember isteni megbízatásként éli meg és éli le az életét, vagyis felelősnek tudja magát nemcsak élete alakításáért, hanem méltó befejezéséért is. S ha van az életnek értelme (s az isteni megbízás ezt sugallja), akkor van a betegségnek, a szenvedésnek és a haldoklásnak is. Vagyis sem a betegség, sem a sikertelenség nem jelent önmagában értelemvesztést, hanem lehetőség az életértelem megragadására, sőt, a halál sem értelmetlen, ha az élet egészébe akarjuk beleilleszteni – állította a neves tudós és nagy szenvedő, Viktor E. Frankl.²

Nem tudom, hogy ma pontosan mit tanít a biológia vagy az orvoslás tudománya a halálról, de nekünk annak idején a gimnáziumi osztályfőnökünk, Faragó Laci bácsi (aki a nagyhírű Ábrahám Ambrus tanítványa volt), mindig hangsúlyozta, hogy a halál az utolsó és ezért nem értelmetlen jelensége az életnek.

Teremtettségünk lényegi jegye a költő Nagy László szavait kölcsönözve az, hogy „megszülettünk hirtelen, egyikünk se kérte, kérve kérünk szép jelen, meg ne büntess érte”, s óhatatlanul eljön a végóránk, érett vagy éretlen gyümölcsként - elfogadva vagy tiltakozva, netán provokálva – leszakadunk, vagy egyenesen leszakítjuk magunkat a teremtés fájáról. Ám nem mindegy, mi van e kezdet és a vég között. Mint ahogy az sem mindegy, mit hiszünk, mi volt fogadásunk előtt és mi várható halálunk után.

Tudjuk, tapasztaljuk aztán, hogy sebzett a mi emberi természetünk. Értékigenlő és értéktagadó késztetéseinket kéne tudnunk kezelni, ami bizony nem egyszerű feladat. Itt vannak továbbá az atyák vétkei, a transzgenerációs szemlélet belátásai.

¹Dr. Kuminetz Géza katolikus pap, teológus, kánonjogász, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora. A konferencia fővédnöke.

²Vö. Viktor Frankl: *Az élet értelméről*, Libri, Budapest 2020, 60. 63. 75. és 77.

Sőt, a nemzetek hagyomány útján terjedő előítéletei, vétkei. A szenvedés tehát nem mindig személyes bűn, vagy helytelen döntés következménye.³ Azt is régóta tudjuk, hogy magunk is okai vagyunk idő előtti, sokszor fájdalmas halálunknak.

Mindenesetre a szenvedés, a betegség – lehetősége annak is, hogy megkonduljanak számunkra a nagy kérdések: Mi hát az élet és nagy csodája? Miért is vagyok? Felelős vagyok, s kinek a sorsom alakításáért?

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy minden életkornak megvan a maga helye az életünkben. Hétévente nemcsak a testünk anyaga cserélődik ki, hanem ismét feltesszük magunknak a nagy egzisztenciális kérdéseket, kérdezve a kérdést, s az adott válaszunk meghatározó lesz a következő hét évünkben. E nagy kérdések pedig ezek: Mi és miért is történt velem? Kik voltak utamnak egyengetői, s mire ébresztettek rá? Vajon a magam útját jártam, vagy inkább mások döntöttek felettem? Netán csak sodródtam az eseményekkel? Megtaláltam-e a hivatásomat, jól választottam-e életállapotot? Odaadó voltam-e a munkámban? Kik és miért segítettek vagy épp gáncsoltak? Okoztam-e jogtalan fájdalmat másoknak? Milyen sérelmek értek, s én miként és kiket sértettem meg? Tanultam-e a kudarcokból? A sikert a helyén kezeltem-e? Meg tudok-e bocsátani másoknak, magamnak? Tudok-e, van-e bátorságom bocsánatot kérni? Mit gondolok a halálról? Tényleg mindennek vége? Vagy valakinek bírói széke előtt egész életemért felelősséggel tartozom? Ha elhagytam az igaz utat, akarok-e arra visszatérni, mindenekkel kiengesztelődni? Vagy vágyom-e még az igaz útra? Eltölt-e a kegyeletes hála az élet ajándékáért, az életem alakulásáért? Szüleimért, szeretteimért, utamnak nagy egyengetőitért, hazámért, Istenemért?

Mit adhat aztán egy haldokló az utókornak, a szeretteinek? A bölcsességét (hitét, reményét és szeretetét), az élete mérlegének tárgyilagosa elkészítését, a teljes kiengesztelődöttséget, és a belső békességet. Azt, hogy vállalja a haldoklás útját, ragaszkodva teremtett voltához, tudatosítva, hogy csakis Isten az Élet Ura. Tudva és elfogadva, hogy nemcsak az élet próbatételei, a betegségek, hanem maga a haldoklás is nagy személyiséget fejlesztő, érlelő, azt be-, kiteljesítő szituáció.

A jó élet és a jó halál kegyelméért egyaránt munkálkodunk, egyaránt imádkozunk. Hogy megtaláljuk a helyünket, hogy azt tisztességgel, hűséggel betöltjük, s készek legyünk elfogadni földi végeességünket, nemcsak elszenvedve a halálhoz vezető utat, de nemesen visszaadni lelkünket a Teremtőnek, az Élet valódi és egyetlen Urának. Más szavakkal a keresztény világfelfogás még a szenvedést, a haldoklást és a magát a halált is a szeretet áramába tudja fogni.

A palliatív ellátás nagyon összetett, hősies szeretettel áthatott orvosi, gondozói feladat, mivel a fájdalom, a szenvedés enyhítését, a fizikai tünetek csillapítását,

³ Erről bővebben lásd: Ernst Haag: A szenvedés értelme az Ószövetségben, *Communio* 1,995/1. 22-32.

megelőzését, valamint a pszichoszociális és spirituális támogatást egyaránt magába foglalja. Segítve, hogy a beteg el tudja készíteni élete mérlegét, megtalálva a békességet, az igaz Istent. Mert az igazi gyógyulás maga a megtérés.⁴ Hogy a beteg nyugodtan nézhessen a halál-testvér szemébe, s azt, mint az élete utolsó, értelmes, mindent összegző jelenségét, találkozását tudja szemlélni.

⁴ Vö. Aldo Natale Terrin: Affrontare la sofferenza. Aspetti antropologici della malattia, *Credere Oggi* 2010/3. 18.

A KONFERENCIA *FIATALOK FÓRUMA* CÍMŰ SZEKCIÓJÁBAN
ELHANGZOTT ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI¹

BALOGH ANNA ALEXANDRA

**TERÁPIABŐSÉGBEN ÉLNI
MEDDIG TART TIFANI ÉLETE?**

A génmutációk okozta komplex fogyatékoság igen nagy terhet ró a családokra. Az ápolás, a gondozási teendők idővel csak sokasodnak egy UMF1 gén mutáció okozta beteg mindennapi ellátásában. Hatványozottan van jelen mindez, ha a szülő körülményei nem megfelelőek a gyermek ellátásához és a kórház nyújthat csak segítséget. A hónapokig tartó kuratív ellátás, a terápia fanatizmus hatásait szeretném bemutatni az ápolási feladatokon keresztül és rámutatni arra, hogy a palliatív szemlélet mennyire hiányzik az általános gyermekgyógyászati ellátásban.

Kutatást végeztem az ápoló-gyermekápoló hallgatók és végzett ápolók – csecsemő- és gyermekápolók – körében, melyben felmértem a palliatív ellátással kapcsolatos ismereteiket.

A kutatás ideje: 2024.03.01. – 2024.05.31.

A kutatás módszere: kérdőív.

Célja: a palliatív ellátás, palliatív ápolás ismereteinek felmérése által rávilágítani a hiányosságokra és így megtalálni a fejlődés lehetőségeit.

Eredmények: 20 hallgató és 30 már végzett ápoló válaszai azt mutatták, hogy a palliatív ellátás céljaival a válaszadók közel fele tisztában van, de jelentős azok száma, akik nem tesznek különbséget az eutanázia és a palliáció között.

¹Az alábbiakban nem közöljük a Dobróczy Zsolt által ugyanekkor tartott *Aretanázia* című előadás kivonatát. Lapunk következő számában ui. teljes terjedelmében publikáljuk ennek az előadásnak a szerkesztett változatát.

Következtetés: a palliatív ápolás ismereteinek bővítése, az ápolók érzékenyítése segíthet abban, hogy hatékonyabban végezhessük a munkánkat a UMF 1 gén mutáció okozta fogyatékos beteg és az egyéb, többszörösen súlyos fogyatékos gyermek ápolásában.

BERÉNYI ZSANETT

A BÖRTÖNRENDSZER ÉS AZ ÉLETHEZ VALÓ JOG: A HALÁLBÜNTETÉS ÉS AZ ÉLETFOGYTIGLAN KÉRDÉSEI CESARE BECCARIA MUNKÁSSÁGA ALAPJÁN

Cesare Beccaria, a felvilágosodás korszakának egyik legmeghatározóbb gondolkodója, alapvetően formálta át a büntetőjoggal kapcsolatos gondolkodást. 1764-ben megjelent *A bűnökről és büntetésekről* című művében a börtön intézményét és a büntetések célját új alapokra helyezte. Az általa megfogalmazott elvek napjainkban is aktuálisak, különösen a halálbüntetés és az életfogytiglani börtönbüntetés kérdésében, és ezeket ma is érdemes újragondolnunk. Beccaria szerint a büntetés nem lehet bosszú vagy megtorlás eszköze. Célja elsősorban a társadalmi rend fenntartása és a bűnismétlés megelőzése kell, hogy legyen. Ez a gondolat azért különösen fontos a mai börtönrendszerek tekintetében, mert világszerte számos országban továbbra is vita tárgyát képezi, hogy a börtönök funkciója a büntetés vagy a rehabilitáció legyen. A modern igazságszolgáltatási rendszerek egyik legnagyobb kihívása az, hogyan lehet fenntartani a társadalom védelmét úgy, hogy közben tiszteletben tartjuk az elítéltek jogait és emberi méltóságát. Beccaria egyik legismertebb gondolata a halálbüntetés határozott elutasítása volt. Szerinte az állam nem rendelkezik morális felhatalmazással arra, hogy elvegye valaki életét, mert az élethez való jog alapvető emberi jog. Ez a nézet ma is fontos, mivel bár sok ország eltörölte a halálbüntetést, még mindig több helyen alkalmazzák azt, és ez komoly etikai és jogi kérdéseket vet fel. Beccaria szerint a halálbüntetés nem nyújt hosszú távú megoldást a bűnözés megelőzésére, és nem szolgál hatékonyabb elrettentésként, mint az életfogytiglani börtönbüntetés. Az élethez való jog védelme ma is alapvető része a nemzetközi emberi jogi diskurzusnak, és Beccaria nézetei e tekintetben különösen relevánsak. Az emberi élet értéke minden másnál fontosabb, és egy olyan társadalom, amely a halálbüntetést legitimálja, Beccaria szerint maga is erőszakossá válik. Ma, amikor a bioetika területén egyre nagyobb hangsúlyt kap az emberi élet méltóságának tisztelete, újra és újra fel kell tennünk a kérdést: valóban megengedhetjük-e magunknak, hogy állami intézmények vegyék el valaki életét?

A halálbüntetés alternatívájaként Beccaria az életfogytiglani börtönbüntetést javasolta, amely lehetőséget biztosít arra, hogy az elítélt életben maradjon és megbánást tanúsítson. A börtön szerinte nem csupán büntetés, hanem olyan intézmény, ahol az egyének rehabilitációjára is törekedni kell. Ez az elképzelés napjainkban különösen fontos, hiszen a modern börtönrendszerek gyakran kritika tárgyai, amiért nem elég hangsúlyosan támogatják a fogvatartottak társadalmi visszailleszkedését. A magas recidivizmus mutatók arra utalnak, hogy a büntetés önmagában nem elegendő; szükség van olyan intézményekre, amelyek segítik a fogvatartottak javulását, és esélyt adnak számukra, hogy értelmes életet éljenek a

szabadulás után. Beccaria szerint a börtönnek egyfajta „erkölcsi gyógyintézetnek” kell lennie, ahol az elítéltek tanulhatnak, javulhatnak, és visszanyerhetik emberi méltóságukat. Ez az elképzelés különösen fontos ma, amikor a börtönöket gyakran kritikák érik az embertelen körülmények és a rehabilitáció hiánya miatt. A bioetikai elvek és az emberi jogi alapelvek szerint a börtön nem csupán a szabadságelvonnás helye kell legyen, hanem egy olyan hely, ahol az elítéltek esélyt kapnak arra, hogy változtassanak életükön.

Napjainkban, amikor a társadalom számos kihívással néz szembe – a bűnözés, a társadalmi egyenlőtlenségek és a börtönrendszerek problémái – Beccaria gondolatai különösen időszerűek. Rámutatnak arra, hogy az igazságszolgáltatás célja nem lehet pusztán a megtorlás vagy a társadalom büntetése, hanem a társadalom védelme és az elítéltek emberi méltóságának megőrzése. A halálbüntetés és az embertelen börtönrendszerek helyett olyan rendszerekre van szükség, amelyek tiszteletben tartják az emberi életet, és esélyt adnak a rehabilitációra. Beccaria öröksége ma is arra figyelmeztet, hogy az igazságos büntetőjog nem csak a bűnözés megelőzését szolgálja, hanem egy olyan társadalom építését is, amely az emberi jogokat és az emberi méltóságot mindenek felett tiszteletben tartja. Ezért fontos, hogy továbbra is beszéljünk ezekről a kérdésekről, és hogy a halálbüntetést elutasító országok példáját követve, a büntető igazságszolgáltatási rendszereket humánusabbá és igazságosabbá tegyük.

CZÉTÉNYI GELLÉRT

„AZÉRT MEGY KI SVÁJCBA, HOGY AZ A KAPSZULA MEGVÁLTSA ÖT!”

2023 novemberében egy tévés vitán feszült egymásnak négy résztvevő.² A téma, mely régóta része az életünknek, dr. Karsai Dániel küzdelmével került újra terítékre: az eutanázia. A vitázó felek: az egyik oldalt két közéleti gondolkodó, a másikon egy klinikai szakpszichológus és egy katolikus pap, erkölcssteológus. A beszélgetést fájó volt látni, mert a felek akaratlanul is elbeszéltek egymás mellett, nem értették (meg) egymást. Ebben a beszélgetésben hangzott el ez a mondat, melyet előadásom címéül választottam: „Azért megy ki Svájcba, hogy az a kapszula megváltsa őt!”

„Életjog – haláljog?” Joga van-e az embernek meghalni? Máshogy feltéve a kérdést: kötelességünk-e élni? Nagyon fontos, sőt, azt gondolom, egyre fontosabb kérdések. Előadásomban mégsem erre szeretnék koncentrálni. Sokkal inkább a vita közben egyre élesebben jelentkező hiányérzetemről szeretnék beszélni: a beszélgetésben megközelítőleg egy tucatszor hangzott el a ’megváltás’ szó, s legalább ennyiszor az ’értelmetlen szenvedés’ frázis. Teológiai alapfogalmak. Magas labdák. És mégis: egyszer sem lettek lecsapva. Csak két részletet emelek ki:

- „Nyitva kell hagyni azt a lehetőséget, amely által ő magát meg tudja váltani”. (52:07)
- „Vállaljuk a felelősséget az ő következő 30 évének az értelmetlen és kilátástalan szenvedéséért?” (21:00)

De mi is az a megváltás? Válthatunk-e meg mi valakit? (Pláne egy kapszula?) Ugyanennek az éremnek a másik oldala: létezik-e értelmetlen szenvedés?

Az asztalnál ülők filozófiai érveket hoztak, különböző (európai, illetve azon kívüli) jogrendszereket hasonlítottak össze, konkrét esetekről vitatkoztak. Ez mind fontos. De ez-e a legfontosabb feladata a keresztény embernek? Filozófiai érveket hozni, vagy oly könnyen megváltoztatható polgári jogrendszerekre hivatkozni?

A vitában keresztény teológiai fogalmak hangzottak el, kiragadva és kiforgatva eredeti jelentésükből. Az egész keresztény hitünk arra épül, hogy Krisztus

²<https://www.youtube.com/watch?v=YTE23Vl-E30> [2024. 08. 28.]

szenvedett a keresztfán, meghalt értünk, megváltott minket, majd feltámadt a halálból. A keresztény hit egyik legerősebb állítása, hogy a szenvedésnek van értelme! Nincs értelmetlen szenvedés. Értelme adható a legelesettebb, legembertelenebb állapotoknak is. Sőt, továbbmegyek: a megváltás és a szenvedés szorosan összekapcsolódik.

Krisztus már megváltott minket. Nekünk már nem kell megváltanunk egymást.

A keresztény ember legfontosabb feladata ezt az örömhírt a világba kürtölni, és az életével tanúságot tenni róla. Csak ezután következhet a filozófia, a jogrendszer és a konkrét esetek.

De van-e jogunk ráerőltetni a hitünket másokra? Jogunk van-e dönteni mások életéről a saját – és általa nem osztott – hitünk szerint? Meddig nézhetjük a másik szenvedését Krisztus szenvedésére hivatkozva?

Előadásomban ezekre a kérdésekre keresem a választ.

AZ ÉLET VÉDELMEBEN

Az eutanázia kérdése az emberi jogok, az orvosi etika és a társadalmi felelősség metszéspontjában helyezkedik el. Az intézményesített „kegyes halál” koncepciója számos esetben az emberi méltóság megőrzését és a szenvedés enyhítését ígéri, azonban ez valójában koránt sincs így. A kortárs etikai viták rámutatnak arra, hogy a halál kultúrája miként áll szemben az élet kultúrájával.

A mai társadalmi viták az eutanázia kapcsán az emberi jogok és méltóság közötti összeférhetetlenségekre mutatnak rá. Az eutanázia pártfogói gyakran az „alacsony életminőség” és a „könyörületes halál” mögött érvelnek, azonban figyelmen kívül hagyják azokat a tényezőket, amelyek a betegséggel élők ilyen kérelmeihez vezetnek, mint például a megfelelő ápolás hiánya vagy a társadalmi támogatás gyengesége. Hippokratész etikai öröksége szerint az orvos feladata nem csupán a gyógyítás, hanem az élet védelme is. Az intézményes eutanázia azonban ezzel szemben áll, hiszen nem az élet megővését, hanem a halálhoz, mint szolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítását helyezi előtérbe. Továbbá így rákényszerít másokat is, kifejezetten a gyógyításra és segítségre felelködött ápolókat és orvosokat, hogy aktív szerepet vállaljanak egy kiszolgáltatott személy életének kioltásában.

Egy betegséggel élő, vagy nagyon idős családtag gondozása mind anyagilag, mentálisan és lelkileg is nagy terhet jelent egy család számára. Azonban, ha a családok nem képesek hozzátartozójukról gondoskodni, úgy azt hogyan várhatnánk el a szélesebb társadalomtól, vagy az általuk alkotott államtól. Nagyon furcsa társadalom lenne az, ahol mindenki csupán egyénként, individuumként próbálna meg működni.

A 2016-os brüsszeli terrortámadások után traumát szenvedett, de egyébként teljesen egészséges fiatal lány, Shanti De Corte, orvosai tanácsára eutanáziához fordult. Mindeközben a támadások miatt elítélt személyek esetében a védelem több alkalommal hivatkozott az emberi jogok megsértésére, különösen az őrizetben lévő vádlottakkal való bánásmódot illetően. A vádlottakat a per során egy szigorúan őrzött bíróságon hallgatták ki, amelyet kifejezetten az ilyen jellegű ügyekhez alakítottak ki, amely felvetette a tisztességes eljárás kérdését is, noha a belga hatóságok minden esetben biztosították az alapvető jogokat az eljárás során. Ezenkívül a védelem azt is kifogásolta, hogy a vádlottak az eljárás során jelentős pszichológiai nyomásnak voltak kitéve, különösen Salah Abdeslam esetében, aki már korábban életfogytiglani börtönbüntetést kapott a 2015-ös párizsi terrortámadásokban való részvételéért. Jelenleg Nyugat-Európában egy olyan világnézet uralkodik, ahol a terrorcselekményeket elkövetők emberei jogaiért aggódnak, míg egy terrorcselekményt túlélő lány számára a halált ajánlják fel megoldásnak a lelki fájdalmai megszüntetésére.

Az intuíció, mint kognitív folyamat, a múltból származó tapasztalatokra és az azokból

kialakult mintázatokra épül. Az agy gyorsan és tudattalanul kapcsolja össze a múltbeli élményeket az új helyzetekkel, a hasonló mintázatok alapján. Az intuitív felismerés segíthet abban, hogy a társadalom időben felismerje a kockázatokat és etikai dilemmákat, mielőtt azok visszafordíthatatlanul beépülnek az intézményrendszerekbe. Ennek alapján könnyen felismerhető az eutanáziát övező narratívák és érvrendszerek hasonlósága a náci Németország T4-akciójával. Az ennek a keretében végrehajtott eutanázia-program célja a fajhigiénia megőrzése volt. A propaganda gazdasági és tudományos érveket használt annak érdekében, hogy igazolja a mentálisan és fizikailag sérült személyek elpusztítását. Ez az érvrendszer kísértetiesen hasonlít a mai eutanázia-párti álláspontokra, amelyek az érintett emberekre sokszor csupán, mint gazdasági teherre hivatkoznak.

Az emberi méltóság és az élet védelme nem csupán az egyén, hanem az társadalom érdeke is. A halál kultúrájával szemben az élet kultúráját képviselő emberek folyamatosan küzdenek azért, hogy egy minden egyén számára, függetlenül egészségügyi állapotuktól és társadalmi megítélésüktől, biztonságos társadalmat teremtsenek meg.

EMBEREKET TEREMTÜNK VAGY „GYÁRTUNK”?

AZ ÉLET TOVÁBBADÁSÁNAK KÉRDÉSEI NAPJAINKBAN

A mesterséges megtermékenyítés és a béranyaság napjaink egyik legvitatottabb és legkomplexebb kérdéskörét alkotják, amely a jog, az etika érzékeny metszéspontján helyezkedik el. Az asszisztált reprodukciós technológiák, mint az in vivo és in vitro megtermékenyítés, új reményt adnak a gyermekre vágyó pároknak, ugyanakkor számos olyan morális paradoxont és jogi dilemmát vetnek fel, amelyekre nem mindig léteznek egyértelmű válaszok.

Szeretném mélyrehatóan bemutatni ezeket a dilemmákat: hol húzódnak a határok a szülők gyermekvállalási jogai, az orvosok szakmai felelőssége, valamint az embriók és donorok jogai között? Milyen mértékben védik a törvények az embriókat? Ki határoz arról, hogy melyik embriót használják fel és mi alapján dönt? Egyáltalán milyen problémákat okozhat mindez a családi jogállások megállapításában?

Ezeket a kérdéseket nem csupán elméleti szinten közelítem meg, hanem gyakorlati példákon keresztül is bemutatom, hogyan jelennek meg ezek a problémák a mindennapi életben, amikor a jogi és etikai elvek ütköznek a valóság kihívásaival.

Az előadás során kitérek az asszisztált reprodukció történetére és fejlődésére, hangsúlyt fektetve arra, hogy ezek az eljárások komoly változásokat hoztak magukkal.

Bemutatom a különböző vallási közösségek – beleértve a katolikus egyház, valamint a református, evangélikus és zsidó vallások – álláspontjait, és összevetem ezeket a tudományos és orvosi nézőpontokkal.

Az előadás végén összefoglalom azokat a kihívásokat, amelyekkel a modern társadalomnak szembe kell néznie, amikor döntéseket hoz a reprodukciós technológiák alkalmazásáról, különös tekintettel a gyermekek jogaira, a családok érdekeire, és az élethez való jog kérdésére.

Céлом az, hogy az előadásom végére a hallgatóság egy sokkal árnyaltabb képet kapjon arról, hogy milyen összetett problémákat vet fel a mesterséges megtermékenyítés jogi és etikai szempontból. Szeretném, ha felismernénk, hogy ezek a kérdések nemcsak elméleti szinten léteznek, hanem nagyon is gyakorlati következményekkel járnak a mindennapi életben. Remélem, hogy az előadásom hozzájárul ahhoz, hogy a mesterséges megtermékenyítés kérdését a jogi, etikai és társadalmi keretek között felelősségteljesen és tudatosan közelítsük meg.

TARTALOM

Turgonyi Zoltán Lectori salutem.....	1
TANULMÁNY	
Tényi Tamás A homoszexualitás pszichodinamikus háttere.....	2
Turgonyi Zoltán Homoszexualitás, liberalizmus és kapitalizmus.....	13
Szilvay Gergely Valóban „nincs különbség”? Feljegyzés az azonos nemű párok által nevelt gyermekek helyzetéről.....	41
FÓRUM	
Kuminetz Géza A jó élet és a jó halál kegyelméről.....	48
Balogh Anna Alexandra Terápiabőségben élni. Meddig tart Tifani élete?.....	51
Berényi Zsanett A börtönrendszer és az élethez való jog: a halálbüntetés és az életfogytiglan kérdései Cesare Beccaria munkássága alapján.....	53
Czétényi Gellért „Azért megy ki Svájcba, hogy az a kapszula megváltsa őt!”.....	55
Rojkovich Ádám Konstantin Az élet védelmében.....	57
Wachtler Diána Embereket teremtünk vagy „gyártunk”? Az élet továbbadásának kérdései napjainkban.....	59